

WERINON

Historische Kring • Nederhorst den Berg

— Voorjaar 2023 • Nummer 105 —

HISTORISCHE KRING NEDERHORST DEN BERG

Bestuur

<i>Voorzitter</i>	Ton Kuijs
<i>Secretaris</i>	Ans Baar
<i>Penningmeester</i>	Jan van Wijk
<i>Lid</i>	Hans Stalenhoef
<i>Erevoorzitter</i>	Jaap Jansen

Post- en bezoekadres

Historische Kring Nederhorst den Berg
Blijklaan 1, 1394 KA Nederhorst den Berg

Redactiecommissie

Gerard Baar
Mark Hilberts
Coen Meerbeek

Fotobewerking

Teus van de Kemp

Vormgeving

Theo Cozijn

Computerbeheer

Franck van Zijl

Webmaster

Marjolein Meerbeek

Ledenadministratie

Coen Meerbeek, ledenadministratie@historischekring.nl

Lidmaatschap

€ 20,- en € 25,- (postadressen) per persoon per jaar.
bankreknr. NL30 RABO 0328 2241 38

E-mail post

Jan van Wijk

E-mail-adres

info@historischekring.nl

Internetadres

www.historischekring.nl

Informatie en documentatie

Donderdagavond van 19.30 tot 21.30 uur
Sociaal Cultureel Centrum, Blijklaan 1, Nederhorst den Berg

ANBI-status

Vanaf 1 januari 2021 is de HKN officieel aangemerkt als algemeen nut beogende culturele ANBI.

ISSN 1389-319X

Niets uit deze uitgave mag, op welke manier dan ook, verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden zonder schriftelijke toestemming van het bestuur. De redactie is bij het samenstellen van deze Werinon zorgvuldig te werk gegaan. Getracht is rechthebbende van afbeeldingen te achterhalen. Mocht U desondanks een afbeelding in deze Werinon aantreffen waarvoor U als rechthebbende geen toestemming heeft gegeven, dan wordt u verzocht dit aan de redactie kenbaar te maken.

Foto omslag

Timmerman, kunstschilder en musicus Herman van Huisstede als jochie al blazend in de Brugstraat (1937). Jong geleerd is oud gedaan. Met deze foto bracht hij in 1972 zijn felicitaties over aan Muziekvereniging Crescendo bij de in gebruik name van hun nieuwe onderkomen naast de Meester Kremerschool. Het opgeknapt houten gebouw kreeg als naam "De Notenbalk".

Opgericht januari 1988 Jaargang 32 Voorjaar 2023 nummer 105

Inhoud

Van de redactie	<i>Gerard Baar</i>	2
Mededelingen en berichten	<i>Ans Baar</i>	3
De Horstermeer en het vergeten proefschrift (deel 1)	<i>Mark Hilberts</i>	4
Koninginnedag begin jaren zestig	<i>Gerard Baar</i>	13
Een klassefoto uit 1932, van de Sint Jozefschool	<i>Gerard Baar</i>	14
De Raad van Nederhorst den Berg een eeuw geleden	<i>Ton Kuijs</i>	15
Tekenen des tijds	<i>Jan Langendorff</i>	18
Twee tegeltableaux uit de raadszaal van het Gemeentehuis van Nederhorst den Berg	<i>Gerard Baar</i>	20
Stoomwasserij Veldzicht	<i>Jan Portengen</i>	21
De freules Warin en hun goede werken	<i>Claudette Baar</i>	25
Schenkingen	<i>Gerard Baar</i>	31
Cor Knip, een veelzijdige Overmeerder (deel 1)	<i>Gerard Baar</i>	32
De Stelling van Amsterdam	<i>Gerard Baar</i>	37
Een rondje Horstermeer in drie etappes	<i>Gerard Baar</i>	40
Zendstation Dammerweg	<i>Gerard Baar</i>	45

Het is misschien al lente als bij u Werinon nr.105 op de voordeurmat valt. Enige voorzichtigheid is geboden, want er zit in de enveloppe ook een uitnodiging om de contributie voor 2023 over te maken. We vieren dit jaar het 35-jarig jubileum van onze vereniging, zodat die bijlage wel degelijk meetelt.

Vanaf de oprichting in 1988 heeft de tijd niet stilgestaan. Er zijn enorm veel nieuwe, steeds betere technische mogelijkheden ontwikkeld waar de HKN gretig gebruik van maakt. Dankzij die vindingen heeft ons twee keer per jaar verschijnende magazine, in de loop der tijd een heel andere uitstraling gekregen dan de eerste met de stencilmachine gefabriceerde nummers.

Het zou mooi zijn als er eens een medicijn tegen veroudering op de markt kwam. Dan kunnen de zaken binnen de Kring net zo lang gerekt worden tot algehele verjonging werkelijk heeft plaatsgevonden. De geschiedenis neemt haar loop, de vraag is wat de toekomst ons biedt. De wereld staat sinds kort volledig op haar kop.

De Stelling van Amsterdam kon tot een bezienwaardigheid uitgroeien, omdat dit werk nooit aan vijandelijkheden onderhevig is geweest. Wij kunnen nu van de overgebleven ruimte genieten omdat die nodig was om Amsterdam van kanonvuur te vrijwaren. Dat aanvals- of verdedigingswapen is in de loop der tijd ingehaald door ander, veel verschrikkelijker wapentuig. Om erger te voorkomen valt er niet aan te ontkomen met al die ontwikkelingen mee te doen.

Genoeg gesomberd, eerst maar eens een feestje vieren! In de wandelgangen valt te beluisteren dat de voorbereidingen voor het 35-jarig bestaan in volle gang zijn. U zult ongetwijfeld de komende maanden door de feestcommissie op de hoogte worden gehouden, hoe of de vlag er bij staat. Dankzij de website, die gelukkig al door jonge mensen wordt gerund, is dat geen enkel probleem.

In deze uitgave komen de drie dorpsscholen in meer of mindere mate aan bod. Daarnaast besteden we aandacht aan de plannen die ontwikkeld zijn om binnen de Horstermeerpolder wat vormen van recreatie mogelijk te maken. Het gaat vooral om het creëren van de mogelijkheid om er vrij te kunnen wandelen of fietsen op bepaalde plekken. Vrij past wel bij een groot deel van de bewoners. Er wonen nog altijd aardig wat afstammelingen van idealistische pioniers in de polder.

Mark Hilberts put uit een nooit uitgegeven sociologisch proefschrift van Pieter Jan Prins uit Soestdijk. Prins heeft, doordat hij in contact met meester Kremer was gekomen, meer dan twintig verwanten (ook aangetrouwden) van die gedreven mensen kunnen interviewen. Mark verwoordt dat op beschouwende wijze.

Verder haalt Claudette Baar in dit nummer het leven van de Freules Warin voor het voetlicht. Cor Knip verdient een standbeeld, want hij speelde het klaar om vanaf begin jaren zestig niet sportief ingestelde Bergers met hun voeten van de bank te krijgen. Hier loop ik op de zaken vooruit, want dat komt de volgende keer aan bod.

Theo Cozijn heeft twee verschoten foto's uit het archief weer helemaal op kunnen halen. Op die tegeltableaux kunt u beelden zien, die u bij het lezen van het artikel van Jan Portengen over Wasserij Veldzicht zelf voor de geest moet zien te halen. ■

Verder veel leesplezier!

Inleveren van uw kopij voor Werinon Nr. 106 kan tot 15 augustus 2023. info@historischekring.nl

3 Maart – Jaarvergadering met lezing: 'Wonen in de tuin tussen Vecht en Eem'

De opkomst lag rond de 40 personen. Na een woord van welkom vroeg de voorzitter aandacht voor de ter vergadering uitgereikte stukken. Na een korte bespreking/toelichting werd ingestemd met de verslagen en de begroting voor 2023). Vervolgens werd ingestemd met de herbenoeming van voorzitter Ton Kuijs en de benoeming van Jan van Wijk als penningmeester. Daarna volgde de stand van zaken rond de projecten, met het accent op een nieuw project: de restauratie van de door de gezamenlijke Bergse wasserijen aan de gemeente Nederhorst den Berg geschonken tableaux, gemaakt door plaatselijke kunstenaars mw. Nenna Ubink.

Tot slot vroeg spreker aandacht voor:

- Werving nieuwe leden; het streven is om tijdens de viering van het 35-jarig jubileum het 500e lid welkom te heten.
- De excursies naar het Van Brants Rus Hofje en het Raadhuis in Hilversum.
- De vacature in het bestuur; Els Ketelaar stelt zich hiervoor beschikbaar.

Het bestuur kreeg onder applaus waardering van de aanwezigen voor het geleverde werk.

Afscheid penningmeester Petra van 't Klooster

Petra heeft zich 7 jaar met verve ingezet als penningmeester. Als dank voor de tijd en energie die zij heeft besteed aan de Historische Kring kreeg zij uit handen van de voorzitter een boekje bloemen + cadeaubon.

Lezing door drs. Irmgard van Koningsbruggen

Na een korte pauze was het woord aan mw. Van Koningsbruggen, architectuurhistoricus en erfgoedadviseur uit Hilversum. Zij gaf ons met haar verhaal, opgeluisterd met mooi beeldmateriaal, op boeiende wijze inzicht in de cultuurhistorische waarden door de eeuwen heen. Voorbeelden hiervan zijn terug te vinden bij de voormalige buitenplaats Petersburg, de buitenplaatsen in 's-Graveland en langs de Vecht. Ook is dit terug te zien in de aanleg van parken in steden, zoals het Vondelpark. De kern van haar betoog draaide om de vraag: Welke cultuurhistorische waarden willen we doorgeven aan ons nageslacht en welke zijn dat voor onze omgeving. Dankzij haar enthousiaste verteltrant zijn we veel te weten gekomen over de cultuurhistorische waarden in onze woonomgeving. De bezoekers beloonden spreekster voor haar interessante uiteenzetting, met een daverend applaus.

Om vast in de agenda te noteren:

- 9 September – Monumentendag
- 28 Oktober – Viering 35-jarig jubileum van de Historische Kring met o.a. een lezing door: prof. Herman Pleij, een schrijfwedstrijd en een bingospel voor de basisscholen.

De Horstermeer en het vergeten proefschrift Mark Hilberts

Een zonovergoten zondag in de Horstermeer. Het honderdveertigjarige bestaan van de polder wordt uitbundig gevierd. In de polder staat een grote feesttent vlakbij een open veld dat wordt omringd door veel publiek. Twee ploegen met touwtrekkers staan opgesteld en wachten op het startsein. Er wordt gelachen, de stemming bij de deelnemers en het publiek zit er goed in. Nog een paar tellen en dan gaat het los.

Hoewel de Horstermeer, hemelsbreed gezien, op nog geen tien kilometer afstand ligt van de metropool Amsterdam met al zijn stedelijke dynamiek is de Horstermeer een landelijk gebied gebleven met een eigen identiteit. Er zijn, zelfs honderdveertig jaar na de drooglegging, nog gemeenschappelijke karaktertrekken in de volksaard te ontdekken die verwant zijn met de bewoners van het eerste uur.

Die pioniers, wars van gezag en uniform, hadden huis en haard in het Friese Pingjum of het Noord-Hollandse Nieuwe Niedorp achtergelaten voor een groot ideaal, een eerlijk en geheel zelfstandig leven in de polder.

Tijden veranderen, wat onmiskenbaar bleef bestaan in de Horstermeer is de ondernemings- en gemeenschapszin en een grote afkeer van overheidsbemoeienis met hun land.

Die elementen moeten Pieter Jan (P.J.) Prins uit Soestdijk ook zijn opgevallen toen hij begin jaren zestig werkte aan het proefschrift over de kolonies Walden, Nieuwe Niedorp, Blaricum, Bussum en Nieuw Harmonie in de Horstermeer. Op die plekken vonden landbouwexperimenten plaats op initiatief van arts en schrijver Frederik van Eeden. In deze op idealistische grondslag georganiseerde (socialistische) tuinbouw-kolonie, ook wel commune genoemd, werd het grond-

gebruik gemeenschappelijk geëxploiteerd en bestonden er geen gezagsverhoudingen in de bedrijfsvoering.

Van dorps historicus Gerard Baar kreeg ik een tip over het bestaan van deze vergeten dissertatie. Een door de tand des tijds aangetast mapje met vergeelde vellen papier waarop Prins ruim zestig jaar geleden met behulp van een

typemachine zijn bevindingen op schrift stelde. Al snel werd mij duidelijk dat het een rijke bron is voor de geschiedschrijving van Nederhorst den Berg, want in het proefschrift zijn eenentwintig interviews opgenomen met 'de kolonisten van de Horstermeer' of hun directe nageslacht. Wie zijn deze mensen en hoe stonden ze in het leven?

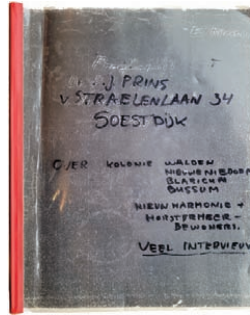
Frederik van Eeden met zijn gezin.

Een zoektocht

Bij nader inzien bleken er meer vragen te komen. Kunnen we meer te weten komen over de schrijver van het proefschrift, Pieter Jan Prins? En waar en wanneer heeft de promotie plaatsgevonden? Al snel blijkt dat het voorsnog moeilijk is op alle vragen een antwoord te vinden.

Op het titelblad van het proefschrift staat auteur Piet Jan Prins groot vermeld. Het is handgeschreven informatie die op de cover

wordt vermeld. Zijn adres is er ook op geschreven, Van Straelenlaan 34 in Soestdijk. Pieter Jan Prins (1927) is geboren in het Groningse Beerta. Zijn vader was spoorwegbeambte en dat verklaart mogelijk dat het gezin is verhuisd tijdens de jeugd van Pieter Jan Prins. Een verdere speurtocht in de archieven levert op dat Prins getrouwd is (geweest) met de Friezin Heerkje Riemersma en dat zij in halverwege de jaren zestig zijn getroffen door grote rampspoed in hun gezinsleven.

Het proefschrift.

Het spoor wijst naar het onderwijs

Rechtsboven staat de naam van de vermoedelijke ontvanger van het document: E. Kremer, de toenmalige directeur van de Openbare Lagere School in de Horstermeer.

Verder zoeken in het Utrechtse archief levert op dat Prins omstreeks 1965 werkzaam was als leraar. Zijn beroep verklaart (waarschijnlijk) ook de aanleiding voor zijn onderzoek naar de kolonie Walden en Nieuw Harmonie, want in de inleiding van zijn proefschrift schrijft Prins:

Meester Kremer met zijn gezin.

“Door min of meer toevallige omstandigheden werd ik in het Gooi geconfronteerd met een aantal scholen voor gewoon lager onderwijs, waar nog in geringe mate nawerkingen waren te bespeuren van socialistische en humanitaire

stromingen, die omstreeks 1900 in het Gooi actief waren. De montessorischool te Laren heette vroeger ‘De Humanitaire school’ en stond in nauwe verbinding met de kolonie van Internationale Broederschap, die van 1900 tot 1906 in Blaricum heeft bestaan. In Soestdijk bevindt zich thans ook nog een school, die de naam draagt van humanitaire school. In de Horstermeerpolder, gelegen in de gemeente Nederhorst den Berg hebben oorspronkelijk ook plannen bestaan om er een humanitaire school te stichten. Door tegenwerking van de

Raad van de gemeente Nederhorst den Berg is dat niet doorgegaan. Het hoofd van de Openbare Lagere School in de Horstermeerpolder, de heer Kremer, vertelde me, dat de polder voor meer dan de helft onkerkelijke bewoners heeft, die voor het merendeel in politiek opzicht links zijn georiënteerd. Hoe de polder een bevolking met een zo onkerkelijke en linkse gezindheid had gekregen, was echter de heer Kremer niet geheel duidelijk. Er zijn veel bewoners in de polder, die oorspronkelijk in Friesland of West-Friesland hebben gewoond of waarvan de ouders uit deze streken afkomstig zijn.”

Waarom ontbreekt in het document een literatuurlijst en iets simpels als paginanummering? Een speurtocht door de universitaire digitale archieven loopt ook dood. Een aanknopingspunt is Prof. Dr. T.T. ten Have. Hij was destijds de begeleider van het proefschrift van Jan Pieter Prins. Ten Have (1906-1975) was toen hoogleraar sociale pedagogiek aan de Universiteit van Amsterdam.

In de inleiding van het proefschrift schrijft Pieter Jan Prins over zijn bespreking met Ten Have: “het interessante zou zijn enige gegevens te verkrijgen over het kolonielevens op de drie kolonies (Walden, Nieuwe Niedorp en Nieuw Harmonie, MH), die waarschijnlijk

in verband zouden hebben gestaan met enkele eerste bewoners van de polder.” Dit werd aanleiding om een aantal nog levende bewoners van de kolonies op te speuren en te pogen hen te interviewen.”

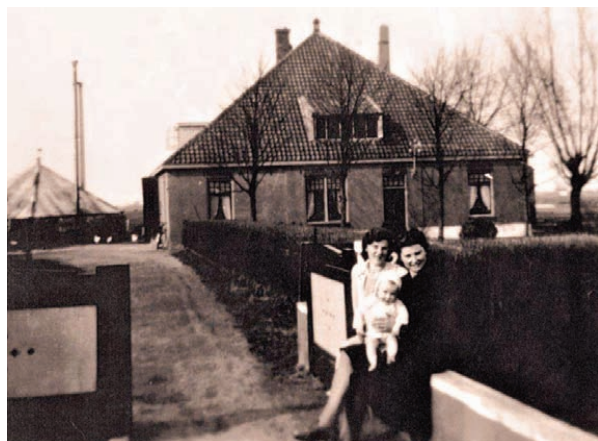
Het Streekarchief Gooi en Vechtstreek in Hilversum blijkt het proefschrift van Prins ook in zijn collectie te hebben. Bij bestudering van het document aldaar blijkt al snel dat het om een identiek exemplaar gaat. Het is ieder geval opvallend dat in de catalogus in Hilversum wordt vermeld dat het document uit honderdnegentig pagina's zou bestaan. Dat is curieus, het proefschrift bevat in het document slechts vijftiennegentig bladzijden. Bestaat het proefschrift misschien uit twee ingebonden gestencilde documenten waarvan een deel zoek is geraakt?

Terug naar de pioniers

Het moet in de zomer van 1883 een overweldigend gezicht zijn geweest. De bloei van het koolzaad in de uitgestrekte Horstermeer. Een jaar eerder was de polder drooggemalen. De eerste bemaling in 1882 was moeizaam

Meester Kremer liep in 1963 (zijn laatste ondervijfsjaar) met de kinderen van zijn klas in de vrije natuur.

De Stolpboerderij van Van de Kemp.

verlopen en de bijna vierhonderd grondwerkers in de polder moesten met man en macht werken om droge voeten te houden. Veel arbeiders waren afkomstig uit het Gelderse Hattem en de omgeving van Loosdrecht.

In de *Horstermeer 100 jaar droog*, dat in 1982 verscheen, vertelt de dan 94-jarige Mevrouw H. Ockhuizen-Oosterbroek over die eerste jaren van de Horstermeer:

“Mijn vader kwam uit Hattem en werkte in de Horstermeer. Soms gingen wij uit school mijn vader halen. Die moest dan na een hele dag zwaar werken in de Horstermeer naar huis lopen (naar de Kerkstraat in Nederhorst den Berg). Nog zie ik het geëmailleerde drinkbekerkruijkje met de stukkenzak op zijn rug, ik was toen negen jaar.”¹⁾

Rond 1895 werden er in de Horstermeer vier Noord-Hollandse stolpboerderijen gebouwd. Veel belangstelling om zich in de polder te vestigen was er in eerste instantie niet. Het land was nog drassig en op sommige gedeelten zelfs helemaal niet toegankelijk. In Nederhorst den Berg en omgeving zat het nog diep in de collectieve herinnering dat een eerdere poging in een ver verleden om de polder droog te krijgen helemaal mislukt was. Ook nu

¹⁾ De Horstermeer 100 jaar droog, E.J. Rinsma en J. Snel, blz. 36

moest er maar worden afgewacht of de strijd tegen het water gewonnen kon worden. Het einde van de negentiende eeuw stond volop in het teken van ontwikkelingen en experimenten, dit kreeg ook in de Gooi en Vechtstreek zijn weerslag.

De arts en schrijver Frederik van Eeden (1860-1932) was in de ban geraakt van het anarchisme en was op het landgoed Cruysbergen in Bussum, gelegen aan de rand van het Spanderswoud (ter hoogte van de Gamma op de Franse Kampweg) met een experiment gestart: 'Walden'.

In 1902 zocht Frederik van Eeden naar uitbreidingsmogelijkheden voor het tuinbouwonderdeel van kolonie Walden en kwam uit in de nog vrijwel lege Horstermeer. De grond was hier nog goedkoop. 'Nieuw Harmonie' (het huidige adres is Middenweg 115) was de naam van de tuinbouwdepandance van 'Walden'. Van Eeden stelde de Friese anarchist Nanne Sjoerds de Boer (1866-1929) uit Pingjum aan als bedrijfsleider op Nieuw Harmonie met als opdracht om de groenteteelt in het bedrijf op gang te brengen. ²⁾

In het kielzog van De Boer volgden nog meer Friese idealisten naar de Horstermeer. In hun voetsporen kwamen in die jaren ook kolonisten uit het Noord-Hollandse Nieuwe Niedorp. In 1902 was daar een soortgelijk experiment gestart. 'Drie mannen, Maarten Koorn, Dirk Kruit en Dirk Zwagerman, en één vrouw, Aaltje Zwagerman, kochten een huis met erf en gingen in een 'kommunisties' (sic) verband werken en leven.

Het ontstaan van de kolonie in Nieuwe Niedorp was niet toevallig. Predikant N.J.C. Schermerhorn stond in die plaats op de kan-

Polderwerkers rond 1885.

sel. Als antimilitaristisch propagandist en als voorvechter van de Internationale Antimilitaristische Vereeniging kreeg hij veel aanhangers. Hoewel van directe banden tussen hem en de kolonie geen sprake is, heeft hij grote invloed op het denken en handelen van veel van zijn dorpelingen. Een aantal van zijn aanhangers vestigen zich later in de Horstermeerpolder, waar in de periode 1910-1911 een anarchistische gemeenschap bestond. ³⁾

Pieter Jan Prins interviewde rond 1962 voor zijn proefschrift twintig pioniers uit de beginperiode van de Horstermeer. Hieruit is een uniek beeld te reconstrueren over de leef- en denkwereld van de eerste bewoners van de polder. Bijna vijftig jaar na hun komst in Nederhorst den Berg sprak Pieter Jan Prins met hen. In de Horstermeer konden de Friezen en West-Friezen zich eindelijk bevrijden van het knellende juk van de gezagsverhoudingen tussen baas en arbeider. 'Veel inwoners kwamen naar Nederhorst den Berg om niet langer onder een baas te hoeven werken', zei J. Hiemstra tegen Pieter Jan Prins. ⁴⁾

Een groot gedeelte van hen was aanhanger van de socialist Domela Nieuwenhuis, atheïst, getrouwd in een vrij-huwelijk, leefde als geheelonthouder en was fel antimilitaristisch.

3) <http://www.familieteeling.nl/kolonie.html>

4) Prins.P.J. Over kolonie Walden, Nieuwe Niedorp, Blaricum, Bussum, Nieuw Harmonie, Horstermeer

2) Pingjum, dorp van Ulefallen en Alde jongens, M. de Jong en S. Vriesema

Tuinders bij de villa Cruisbergen, het hoofdgebouw van Walden.

Onder het 'vrije huwelijk' werd in anarchistische kringen verstaan een verbintenis tussen man en vrouw zonder wettelijke bekrachtiging. De gedachte was dat een juridische verbinding de vrouw in een positie van slavernij zou brengen tegenover de echtgenoot en werd daardoor zelfs als onzedelijk beschouwd.

Prins vindt het heel verklaarbaar dat de eerste kolonisten uiteindelijk toch ervoor kozen om een eigen bedrijf te beginnen. 'Door financiële problemen en een gebrek aan organisatie was het experiment van Van Eeden mislukt. De moeilijkheid is geweest dat men moeilijk kader kon aantrekken omdat de leden van de coöperaties (van Frederik van Eeden) hen geen hoger loon wilden geven dan zij zelf verdienden en uit hun midden de goede krachten niet konden worden gevonden', stelde Prins. 'Daarnaast heeft de afkeer om van wie dan ook orders aan te nemen een goede organisatie niet in de hand gewerkt.'⁵⁾

Nanne Sjoerds de Boer.

schappelijke identiteit. Rond 1916 vestigen zich in de Horstermeer ook de eerste pioniers met een christelijke levensbeschouwing. Een Alkmaarse kunstmesthandelaar kreeg toen flinke stukken grond in bezit nadat een van zijn klanten de openstaande rekening niet meer kon voldoen. Deze Alkmaarse kunstmesthandelaar verkocht vervolgens aan bekenden percelen uit de boedel aan bekenden. Dit zijn waarschijnlijk protestanten en katholieken geweest uit de omgeving van de kop van Noord-Holland.⁶⁾

In drie delen zal in de artikelenreeks De Horstermeer uit het vergeten proefschrift in Werinon een integrale selectie worden weergegeven van de interviews van Pieter Jan Prins en een afsluitende conclusie worden getrokken. Drie van de interviews uit het proefschrift van Pieter Jan Prins zijn in deel 1 grotendeels integraal overgenomen:

5) Prins.P.J. Over kolonie Walden, Nieuwe Niedorp, Blaricum, Bussum, Nieuw Harmonie, Horstermeer

6) Prins.P.J. Over kolonie Walden, Nieuwe Niedorp, Blaricum, Bussum, Nieuw Harmonie, Horstermeer

I) Verslag van het interview met Mevrouw wed. Zwagerman

“Mevrouw Zwagerman is niet bij een kerkgenootschap aangesloten. Op advies van een landbouwconsulent heeft de ondertussen overleden echtgenoot van Mevrouw Zwagerman grond gekocht in de Horstermeer. De eerste jaren waren moeilijk, omdat zich allerlei onverwachte moeilijkheden voordeden. Het gezin heeft veel armoe geleden, want de producten brachten niet veel op. Bij ziekte verleende de omgeving niet veel steun. Meestal moesten ze zich dan met betaalde krachten redden. Enkele burens hielpen wel, maar dat waren meer vrienden.

Haar man was geheelonthouder geweest, Mevrouw Zwagerman is het nu nog. Ze waren beide anarchistisch en zeer tegen het militarisme gekant. Haar man was meer georiënteerd op Chr. Cornelissen, een voormalige R.K. die veel artikelen heeft geschreven. Mevrouw Zwagerman was een aanhangster van Domela Nieuwenhuis, waar ze nog waardering voor heeft. Voor 1930 heeft het echtpaar nooit gebruik gemaakt van het stemrecht als verzet tegen de maatschappij, maar na 1930 toen Hitler zich begon te roeren, hebben ze wel gestemd.

De polder heeft volgens mevrouw Zwagerman in de omgeving een goede naam. Er werd en wordt hier niets gestolen. De winkeliers uit de omgeving leveren graag aan de Horstermeer, want ze zijn zeker van hun geld. Mevrouw Zwagerman is er fel tegen, dat de één gezag uitoefent over de ander. Ze kwam er tegen in opstand, dat de leerkrachten op school de ene leerling gezag gaven over de anderen. Het oordeel van Mevrouw Zwagerman over het kolonieleven is zeer resoluut. Ze is van mening, dat de mensen te immoreel zijn om deze vrijheid te kunnen verdragen. Mevrouw Zwagerman ging vroeger naar de kerk, maar ze is er al jong mee opgehouden. Dat de mensen broeders en zusters voor elkaar behoren te zijn, kan ze onderschrijven, maar de broederschap kan nog niet bestaan. De mensen hebben steeds het zwaard opgenomen en uit de chaos die zo ontstond is het socialisme gekomen.

Interviews van Pieter Jan Prins gehouden in de periode 1962-1964 met de eerste Horstermeesters:

Naam	Datum van vestiging	Afkomstig uit
Mevrouw van Veenendaal-Risseslade,	1904	Pingjum
De heer C. Andela	1902*	Pingjum
De heer P. Waterdrinker	1911*	Nieuwe Niedorp
Mevrouw wed. Zwagerman		
De heer R. Zwagerman		
De heer J. Siewertsen	1905*	Nieuwe Niedorp
De heer Verhoeven	1910	
Mevrouw Verhoeven	1922	
De heer. N. Metselaar	1916	Nieuwe Niedorp
Mevrouw Metselaar		
De heer B. Hiemstra sr.	1915	Pingjum
De heer Hiemstra jr.		
De heer Koorn	1919	Haarlemmermeer
De heer F. Smit	1920	Nieuwe Niedorp
De heer A. Smits	1908	Haarlemmermeer
De heer Kroone	1912	Langendijk
De heer Westhoff	1900	Nederhorst den Berg
De heer K. Kostelijk	1914	Broek op Langendijk
De heer G. Kostelijk	1914	Broek op Langendijk
De heer A. Kostelijk		Nederhorst den Berg

* Vestiging van een ouder van de geïnterviewde bewoner van de Horstermeerpolder.

* Niet door Pieter Jan Prins genoemd, maar wel in het kader van dit artikel zeer relevant, zal er in deel 2 een levensbeschrijving volgen van pioniers Nanne Sjoerds de Boer en D.O. de Vries.

Domela Nieuwenhuis was voor onderdrukte mensen in Friesland een Christus. Vele revolutionairen zouden, indien ze er veel konden verdienen, in een munitiefabriek gaan werken. De arbeiders, die omhoog klommen, zijn Heren geworden. Haar man was atheïst en antimilitarist. Ze hadden veel heftige debatten met de communisten, o.a. de Weer. Ze hebben veel propaganda in de polder gemaakt voor het antimilitarisme, vooral met Van Warmelo, die in Blaricum meehielp een krantje “Vrede” uit te geven. De heer en mevrouw Zwagerman hebben een “Vredesgroep” in de polder opgericht. Ook nadat deze weer opgeheven is, zijn ze met hun propaganda doorgedaan. De opvoeding van haar kinderen werd gekenmerkt door zo weinig mogelijk dwang. Ze waren vrij later zelf te kiezen, welke richting ze opwilden.”

II) Verslag van een interview met Mevrouw van Veenendaal-Risseslade, oud 64 jaar

“Mevrouw Veenendaal is in 1904 gelijk met haar ouders hier gekomen. Evenals De Boer, bedrijfs-

Kooloogst door het gezin van Jaap Zwagerman.

leider op “Nieuw Harmonie,” kwamen haar ouders uit Pingjum. Haar vader zou zich ook op Walden vestigen, maar dit is niet doorgegaan. Het leven daar viel haar ouders zeer tegen. Het ging er veel te modern en te los aan toe. Het waren net “wilden.” De boerenmensen uit Friesland hielden daar niet van. Zo heeft de vader van Mevrouw van Veenendaal wel op Walden gewerkt, maar het gezin wilde zich er niet vestigen. De vader voelde zich bedrogen en vestigde zich later op een eigen bedrijfje. De vader van Mevrouw van Veenendaal is sterk beïnvloed door Ds. Schermerhorn en Domela Nieuwenhuis.

In Pingjum was men vroeger nogal opstandig. Zo is de staat van beleg er herhaaldelijk afgekondigd. In de polder waren vroeger veel communisten; nu niet meer door de hogere welvaart. Het was vroeger de rode polder en ze stond in de omgeving niet zo goed aangeschreven. De vader van Mevrouw van Veenendaal ging uit de polder weg, omdat de armoede er zo vreselijk groot was. In de polder werd vroeger veel gedebatteerd, vooral over politieke onderwerpen. Dat vonden de boeren uit de omgeving van de polder maar vreemd en de kinderen uit de polder hadden het in de omwonende dorpen vaak zwaar te verduren.

Ton Verhoef is ook een van de oudste inwoners in de polder. Hij was en is anarchist en wilde niets van het communisme weten. Tijdens de Eerste

Wereldoorlog werden Ton Verhoef, Jaap Gons en Jan Tol bij een bezoek van de Koningin opgepakt en naar Amsterdam gebracht. Ton Verhoef had op zijn huis een bord aangebracht met de woorden: oorlog aan de oorlog. Iedereen dacht dat ze in Amsterdam doodgeschoten zouden worden.

Vroeger was er in de polder wel samenwerking geweest, dat is nu afgelopen; vooral de Friezen hebben onderling weinig contact. Er komen ook te veel Rooms-Katholieken binnen en die dulden geen andere mensen in de omgeving. Ze krijgen geld van kloosters, wanneer ze maar grote gezinnen hebben. Er zijn veel geheelonthouders in de polder. Er wordt weinig gedronken. De heer en mevrouw zijn beide georganiseerd geheelonthouder. In de polder is weinig ruzie. Het zijn vreedzame mensen

en diefstallen worden er weinig gepleegd. De verdraagzaamheid is groot. Wat de opvoeding betreft, voelen ze voor een vrije opvoeding. Niet te veel dwang, dan kom je het verste. Hun zoon mag alles wat redelijk is en wat ze kunnen bekostigen.

De familie Risseslade bij elkaar.

Mevrouw van Veenendaal heeft wel de indruk, dat de meeste jonge mensen niet meer in de tuinbouw willen werken. Hun eigen zoon wel, maar dat is een uitzondering. Veel jongens ontvluchten de tuinbouw. Het is dan ook een zwaar leven, want je bent nooit klaar. Van vrouwenarbeid op de tuin is nu vrijwel geen sprake meer.”

III) Verslag van het interview met de heer R. Zwagerman, geboren in 1918 in de Horstermeerpolder. De heer Zwagerman is niet bij een kerkgenootschap aangesloten

“De heer Zwagerman is thans ondernemer na eerst een aantal jaren tuinder te zijn geweest. Hij had van jongs af aan een grote belangstelling voor machines. En heeft na de oorlog een paar tractoren gekocht om op het bedrijf te gebruiken.

Hij hielp ook andere tuinders tegen betaling met ploegen, etc. en zo ontwikkelde zich langzaam een loonbedrijf. Later werden er een paar draglines aangeschaft om de sloten schoon te houden. Zo kwam de heer Zwagerman langzamerhand in het aannemersbedrijf terecht en hij gelooft, dat het bedrijf zich in de komende jaren zal uitbreiden.

Toch is de heer Zwagerman met dit bedrijf niet gelukkig evenmin als zijn beide zoons van 16 en 20 jaar. Ze preferen de tuinbouw, omdat er een scheppend element inzit. De vader vond dat er niets ging boven het zaaien, verzorgen en oogsten. Bovendien vond hij het evenals zijn zonen vervelend van allerlei mensen opdrachten te moeten uitvoeren. Vaak hebben ze iets gemaakt of gegraven, wat later weer overbodig is. Dit gebeurt vooral bij grote fabrieken, waar men in het geheel niet op het geld let. Ze vinden het een belediging, wanneer ze met veel moeite iets goeds hebben gepresteerd, dat het resultaat soms zonder meer teniet wordt gedaan. Daarnaast moeten ze vaak aanwijzingen opvolgen van mensen die onbekwaam zijn. De tuinbouw is een vrij vak en men beleeft er schepingsvreugde in. De tuinbouw is in deze tijd geen lonend bedrijf meer. Al-

leen door zwaar hard en lang te werken kunnen de tuinders het hoofd boven water houden. Dat komt, omdat ze volkomen afhankelijk zijn van de prijzen op de veiling, die geheel buiten de tuinders om door degenen, die aan de voortbrenging niets hebben bijgedragen worden vastgesteld. De tuinders mogen zelf hun groenten niet verkopen en zijn zo volkomen afhankelijk. Een juiste werkwijze zou zijn, wanneer de tuinders zelf hun kostprijs vaststellen en de winkeliers een provisie zouden geven voor de detailverkoop. Maar de tuinders zijn te slecht georganiseerd en de pogingen van de heer Zwagerman om hier na de oorlog verandering aan te brengen, hebben gefaald. De tuinders hebben zoveel aandacht voor

hun tuinderij, dat ze geen ruimte overhouden aan andere dingen te denken. In de crisistijd was de tuinderij naar verhouding beter dan nu. De prijzen waren laag, maar de onkosten ook. De lange werktijden ontstaan ook doordat de meeste tuinen niet genoeg opbrengen om personeel te kunnen hebben.

In zijn jeugd is de heer Zwagerman in Ankeveen op school geweest. De kinderen uit de polder werden daar nogal eens uitgescholden. De opvoeding thuis was zeer vrij. Ze kregen zelden straf en mochten naar verhouding wat toen gebruikelijk was, veel meer van hun ouders. Het gezin was zeer anti-kerkelijk. Godsdienst werd als opium beschouwd en kerkgang en catechisatie waren uit den boze. De ouders waren antimilitarist, vrijdenker en geheelonthouder. Vaak heeft Zwagerman meegeholpen om propagandaliteratuur te verspreiden.

Klaas Risseslade met zijn vrouw op de motorfiets.

Thuis werd er veel over politiek gesproken. Reeds als jongen had de heer Zwagerman een zekere afkeer van dit gedebatteer. Vooral werd er veel gesproken over de tegenstellingen tussen anarchisten en communisten. In zijn jeugd heeft hij echter de gevolgen

van dit idealisme meegemaakt. Vele propagandisten hielden te weinig tijd over voor hun eigen bedrijf en gingen economisch ten onder. Dit heeft al vroeg op de heer Zwagerman grote indruk gemaakt en hij ging aan het werk om het hoofd boven water te houden. Hij wendde zich in tegenstelling tot zijn vader, moeder en broer van de politiek af en begon te vechten voor economische zekerheid. Het gaat hem niet zozeer om het geld, dan wel te voorkomen dat hij en zijn gezin armoede zullen behoeven te lijden. Dit streven bepaalt nog steeds zijn werkzaamheden en daarom blijft hij in zijn loonbedrijf en aannemerij zo weinig mogelijk risico's lopen. Werken in een fabriek is zeer moeilijk voor hem, want daarvoor

is hij te onafhankelijk. Hij vindt het vervelend bedrijfsleiders te moeten aanstellen, want dat maakt hem afhankelijk van zijn personeel. Zijn levensbeschouwing is nog socialistisch en hij kan, hoewel hij geen communist is, waardering voor Rusland hebben. Amerika is even agressief als Rusland en hoewel hij pacifist is, kan hij begrijpen, dat Rusland er een leger op na houdt. Hij gelooft niet in de mogelijkheid van een Russische overheersing en wanneer dat toch het geval mocht zijn, dan blijft toch ieder mens, die dat wil, zichzelf. Hij vindt, dat geen enkele situatie bloedvergieten rechtvaardigt en wil doen wat hij kan, om zijn zoons uit dienst te houden. Dat is hem trouwens al met drie van zijn zoons gelukt. Hij wil zijn zoons niet aanzetten tot dienstweigering, maar hij zou ze helpen, indien ze het zouden willen. De PSP is de heer Zwagerman te oranje gekleurd om serieus voor hem in aanmerking te komen. Hij stemde altijd links en hij bedoelde hier waarschijnlijk de Partij van de Arbeid mee.

De heer Zwagerman raadde me aan, zijn broer te Hilversum te bezoeken, die uit de beginperiode van de polder veel weet te vertellen. Zijn broer is na tuinder te zijn geweest, op een conservatorium geweest en is daarna bij de radio terechtgekomen. Zijn broer heeft dienst geweigerd, heeft veel op anarchistische vergaderingen gesproken en raakte door zijn politieke agitatie een aantal keren in de gevangenis.

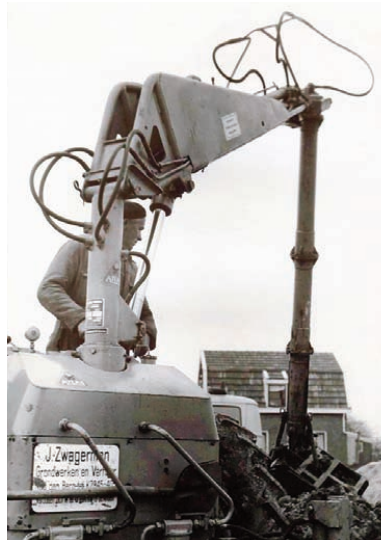
De vader van de heer Zwagerman was een fel aanhanger van Domela Nieuwenhuis, van Schermerhorn moesten zijn ouders niet veel hebben. Domela kwam beter voor hun belangen op. De samenwerking in de polder is altijd goed geweest. Men helpt elkaar nog indien het nodig is. Vroeger was dit meer het geval, maar daar was ook meer noodzaak toe. Zo is er een coöperatie

gesticht, die door de tuinders zelf werd beheerd. Gestolen wordt er zelden of nooit in de polder. De familie Zwagerman doet de deuren nooit op slot. Dat is hier echt niet nodig, verklaren ze met trots. Ook ruzies komen bijna nooit voor. De politie hoeft nimmer in te grijpen. Ook drankmisbruik is iets wat niet in de polder voorkomt. De heer Zwagerman is in tegenstelling tot zijn ouders geen geheelonthouder, hij drinkt alleen een glas bier, wanneer het erg warm is. Zijn zoons zouden de deur niet binnenkomen wanneer ze dronken zouden zijn. Aan het einde van het interview verzekert de heer Zwagerman me nogmaals dat hij antimilitarist is. Een agent in uniform kan hem al razend maken. Hij vermoedt dat dit is gekomen door de haat van zijn vader tegen gezag en wapens. De heer Zwagerman waarschuwt me tegen de gedachte, dat de polder zeer welvarend zou zijn. Er zijn enkele mensen, die wat geld bezitten, maar dat is niet verdiend in de tuinderij. Meestal verkregen mensen geld door de verkoop van eigendommen, deze winsten hebben echter niets te maken met de tuinbouw en komen maar sporadisch voor.”

Maart 2023

Door de harde wind lijkt er geen einde te komen aan de Middenweg. De natuur is nog in winterslaap. Mooie luchten drijven boven de uitgestrekte polder. Een zwerm vogels danst in de lucht. Links en rechts van het fietspad passeer ik de huizen, bedrijven, boerderijen en zelfs nog een enkele kas. Voor wie het wil zien is het niet moeilijk om de sporen van toen nog te herkennen in het landschap van nu en de poldergeschiedenis te koesteren. ■

(wordt vervolgd)

Jaap Zwagerman met zijn nieuwe Atlas om sloten uit te baggeren. Hij is hier tegenover Hiemstra bezig.

Koninginnedag begin jaren zestig

Gerard Baar

Met de muziek mee naar het kasteel. Begin jaren zestig.

Bij feesten binnen de dorpsgemeenschap was de Algemene Muziekvereniging Crescendo altijd van de partij. Hier staat de fanfare op het punt een bij de gymzaal naast de Warinschool opgehaalde stoet gymnasten, onder vrolijke marsmuziek, over de brug te leiden. De optocht, bestaande uit leden van de gymnastiekverenigingen DIO en DES, is op weg naar de theetuin naast het kasteel om daar uitvoeringen te gaan geven. Alle leeftijdscategorieën komen aan bod om hun wekenlang ingestudeerde oefeningen te laten zien aan de talrijk toegestroomde nieuwsgierige ouders, opa's en oma's.

Crescendo trok daarna ongetwijfeld onvermoeibaar verder om klanken uit te strooien in iedere hoek van het dorp, ten einde voor iedereen de feestvreugde te vergroten. Bij het net niet op de foto staande hotel-café-restaurant Den Berg, beter bekend onder de naam 'de Dames Bornhijm', mochten de muzikanten, op uitnodiging van de Oranjevereniging, zo nu en dan wat uit komen rusten onder het genot van een drankje.

Tachtigers van nu. Na zestig jaar weer eens in beeld. Verstilde adolescenten in opperste concentratie. Deze gymnasten zijn vlnr: Hein Galesloot, Jan van der Meer en Wim Dubelaar.

De kermis stond zo goed als zeker opgesteld op de oprijlaan van het kasteel. De jeugd had zich voordat het feest werkelijk begon al en paar dagen kunnen verlustigen aan de opbouw van de attracties. Ze hebben staan trappelen om de door de Oranjever-

eniging uitgereikte vrijkaartjes zo gauw mogelijk op te maken in de paar dagen die aan dit Koninginnefeest vooraf gingen. Op deze dag zullen vrijgeveige ooms, tantes en anderen kinderen wat toestoppen om het tot een feest om nooit te vergeten te maken.

Iedereen kijkt anders terug

Ik moet bij het zien van de foto denken aan een in mijn jeugd vaak gedraaid lied bij de zweefmolen. De zanger (Eddy Christiani?) legde zijn hele ziel en zaligheid in het refrein: "Je oude stoel staat klaar, dicht bij het raam...".

De rest van het liedje is niet blijven hangen! In de theetuin bij het kasteel staat in dat jaar zo goed als zeker een verplaatsbare brug klaar. Zo eentje waarop gevorderde gymnasten van beide verenigingen hun ingestudeerde capriolen á la Klaas Boot (een Volendams brugfenomeen uit die jaren) aan het publiek gaan tonen. De primi interparis (de drie toppers) van die middag zijn gelukkig vereeuwigd. Zij kunnen nu zichzelf, rustig zittend, even terugzien. ■

Een klassiefoto uit 1932, van de Sint Jozefschool

genomen bij de zijingang

Achterste rij v.l.n.r.: 1 Zondersef (gesticht), 2 Elsie Kragwijk (gesticht), 3 Peter van der Laan, 4 Piet van Benschop Lzn, 5 Jan van Benschop Lzn, 6 Ko van Benschop Ezn, 7 Joop van der Laan, 8 Jan van Benschop Ezn, 9 Juffrouw Wiegman, 10 (voor 3) Zondersef (gesticht), 11 Inevelt (s-Graveland), 12 Tiny van Benschop Edr, 13 Zondersef (gesticht), 14 Kortekaas (gesticht), 15 Wouters ('t Gein), 16 Wouters (idem), 17 Wouters (idem), 3e Rij rechts beginnen: 18 Cornelia van Benschop Edr, 19 Trees van Benschop Edr, 20 Gesticht, 21 Gesticht, 22 Van der Laan, 23, 24, 25 en 26 Gesticht. Links vooraan zittend: 27 Rie van Benschop Edr, 28 Ko van Benschop Lzn, 29 Albert van Benschop Lzn, 30 Hein van der Laan (is broeder geworden), 31 Ben van der Laan, 32 Kees van der Laan. Hun vader heette Jan en ze woonden op een boerderij in Overmeer. Later kwam Johan Venneman op deze akkerboerderij aan de Overmeersweg.

(Informatie + foto, mevr. Langeveld-van der Voorn)

Het woord Gesticht klinkt vandaag de dag confronterend, maar die naam had betrekking op een karakteristiek gebouw met twee torens, dat tot de sloop in 1936 aan de Voorstraat stond. Dit was het klooster van de zusters van de Voorzienigheid, waar tevens wezen of andere kinderen die opvang nodig hadden waren gehuisvest. De kapel en de schoollokalen uit 1902 stonden er achter. Toen de nieuwe Sint Jozefschool aan de overkant van de Reevaart in 1922 in gebruik genomen was, bleef de oude school in gebruik als bewaarschool. Een ander deel richtte de Voorzienigheid in als vakantiehuis en noodopvang voor gestichtskinderen. Het kan best zo zijn dat deze op de klassiefoto als zodanig aangeduide kinderen hier voor langere tijd onderwijs hebben gevolgd, omdat er bij hen thuis iets aan de hand was. Zomers genoten hele groepen stadskinderen, vooral vanwege het in Amsterdam aan de Lauriergracht gevestigde hoofdklooster van de Voorzienigheid, van de Bergse buitenlucht.

Gezicht op het Gesticht vanaf de Reevaart, 1910

Het is u waarschijnlijk ook opgevallen dat er veel kinderen uit dezelfde gezinnen op de foto staan. Het gaat hier natuurlijk om een samengestelde klas, maar ze kwamen bijna stuk voor stuk uit grote gezinnen. Veel lezers zullen tussen deze leerlingen vast wel een opa, oma, oom of tante kunnen ontdekken. Wel een kwart van de katholieken binnen het dorp was begin jaren zestig op de een of andere manier familie van elkaar. Pastoor Peereboom schreef in zijn Liber Memorialis dat een kleine groep inwoners de ontwikkeling bepaalde van een groot deel van de bevolking van dit dorp. Hij was met zijn schrijven zijn tijd tien jaar vooruit, want rond 1970 begon pas de trek om naar elders te gaan op gang te komen. De jeugd kreeg toen ook steeds meer de kans om zichzelf naar eigen goeddunken te ontwikkelen. Voor die tijd waren de wasserijen, tuinders en agrariërs de grote werkgevers. Ik vraag mij af of de millenniumjongeren zich zo'n tijdperk voor de geest kunnen halen. Er spelen nu weer hele andere zaken. ■

Raad van Nederhorst den Berg een eeuw geleden

Een rubriek over markante besluiten van de Gemeenteraad

Ton Kuijs

Op 1 februari 1922 was een delegatie van de gemeenteraad bijeen in de veel te kleine raadskamer. De aanwezige delegatie was middels loting bepaald. Nadat de vergadering door burgemeester Heerman met gebed was geopend, werd de lange agenda vastgesteld.

De oude St. Jozefschool aan de Reevaart, vóór 1970.

Een agendapunt trok mijn aandacht en wel dat waarin het College van Burgemeester en Wethouders een voorstel deed om een geldlening te verschaffen ten behoeve van de bouw van een nieuwe RK Lagere School te Nederhorst den Berg. De aanvraag was op 12 januari 1922 gedaan door de heer Bosman, voorzitter van de Stichting Hiëronymus Aemilianus uit Amsterdam. Wat was dat voor een stichting? Wel, een Rooms Katholieke organisatie, die zich oorspronkelijk bezig hield met de zorg voor alleenstaande meisjes en vrouwen. Later breidde de stichting haar werkgebied uit met de zorg voor wezen en een uitgebreide onderwijsstaak.

De organisatie werd ook wel “De Voorzienigheid” genoemd. De belangrijkste vestiging was in Amsterdam op de Lauriergracht. Daar runde de Voorzienigheid een weeshuis, een lagere school en een kweekschool.

Wanneer is het allemaal begonnen?

De Voorzienigheid was al sinds 1892 actief in Nederhorst den Berg met 18 zusters van de “Congregatie van de arme zusters van het Goddelijk Kind”. In 1904 namen zij de zorg voor het onderwijs aan 37 jongens en 80 meisjes over van het RK kerkbestuur. De school was erg succesvol, waardoor ze weldra om uitbreiding vroeg. Er werd gedacht aan een geheel nieuwe school aan de Voorstraat met een klooster voor de zusters. De daar bestaande lokalen en de kapel zouden gesloopt worden. Overigens scheelde het niet veel of de gebouwen zouden zijn verwoest bij een hevige brand op 1 oktober 1921. Op die dag brak er om 5 uur brand uit in een hooiberg naast de school. De vlammen sloegen over naar het rieten dak van de boerderij van Van Emmerik. De wind stond in de richting van de schoolgebouwen. Plotseling draaide deze gelukkig en de inmiddels te hulp geschoten brandweerkorpsen van Hilversum, Nigtevecht en Weesp zorgden ervoor dat de gebouwen behouden

bleven. Voor de nieuwbouw op de plaats van de bestaande school rezen echter problemen met de eigenaar van de belendende percelen, Jan van Emmerik. De bouwplannen gingen niet door.

Daarom besloot het R.K. Kerkbestuur een stuk grond aan de noordzijde van de kerk aan de Dammerweg te verkopen voor fl. 2.000,- aan de Stichting Hiëronymus Aemilianus voor de bouw van een nieuwe school. Tot zover de achtergrond.

De smalle gang naar vier klassen. Rond 1960, want zolang heeft het wel geduurd voor de klompen er niet meer onder de kapstok stonden.

Nu terug naar de Raadsvergadering van 1 februari 1922

Burgemeester en Wethouders stelden de Raad voor om een lening van fl. 78.765,81 aan de Stichting te verlenen voor de bouw van een nieuwe school aan de Dammerweg. Daar ging de Raad niet zo maar mee akkoord. Er ontstond een hevig discussie. Raadslid Van Emmerik stelde dat zijn grond aan de Voorstraat bij de oude school een betere locatie was en dat zijn grond maar fl. 14.000,- kostte. De wethouder reageerde hier fel op want naar zijn schatting was dat stuk grond niet meer dan fl. 5000,- waard.

Van Emmerik bracht ook naar voren dat een gebouw aan de Voorstraat veel goedkoper zou zijn dan een school aan de Dammerweg. Aan de Voorstraat hoef je immers niet te heien. “Daar hoef je geen fl. 20.000,- in de grond te stoppen”. De burgemeester kapte de discussie af. “Het is voor de gemeente financieel gezien lood om oud ijzer waar de school gebouwd wordt. De hoogte van het gevraagde krediet ligt toch vast”.

Het had wel wat tijd in beslag genomen

Vooraf aan het voorstel van B&W was er een jaar gediscussieerd tussen het schoolbestuur en het armlastige college. Steeds weer trachtte het college het schoolbestuur te bewegen om de oude school te restaureren en daar twee leslokalen bij te bouwen. Daarmee zou veel minder geld gemoeid zijn. Een onafhankelijk architectenbureau deed een onderzoek en kwam tot de conclusie

De juffrouw komt als bruid afscheid nemen van haar kleuter- of eersteklas-kinderen. Ze kwam niet meer terug, getrouwde vrouwen mochten toen niet meer werken in het onderwijs.

dat een restauratieplan zelfs iets duurder was dan nieuwbouw en dat het uiteindelijke resultaat een kort leven was beschoren. Het college ging door de knieën en legde de aanvraag van het schoolbestuur met een positief advies voor aan de Raad. De Raad ging in meerderheid akkoord terwijl raadslid Blok nog namopperde over de financiering van het Bijzonder Onderwijs en de gelijkstelling aan het Openbaar Onderwijs.

Immers volgens de nieuwe onderwijswet van 1920 moeten de kosten voor het onderwijs geheel gedekt worden door de gemeente waarin de school gevestigd is.

De eerste steen kon gelegd worden

Op 10 mei 1922 werd de eerste steen gelegd voor de nieuwe school aan de Dammerweg en op 2 oktober 1922 konden de 145 leerlingen de eerste lessen volgen in de nieuwe Sint Jozefschool. Het gebouw bestond uit 1 groot lokaal, 3 middelgrote en 2 kleine leslokalen. Het gebouw heeft vele jaren voldaan maar 30 jaar later ontstonden er toch problemen. In 1952 vroeg het

Zuster Hermania met een paar leerlingen. Zij was tot ongeveer 1960 Hoofd van de School. Zuster Christine volgde haar als laatste zuster van de Voorzienigheid op.

schoolbestuur aan de gemeente een budget om de cokeskachels in de 6 leslokalen te vervangen door een centrale verwarmingssysteem. Weer lange discussies en wel over de vraag of het CV systeem met een cokesketel of met een propaangasketel gestookt moest worden. De discussie verstomde en de gemeente stelde een budget van fl. 14.000,- beschikbaar. Enkele jaren later was er weer een budget aanvraag. Nu voor het betegelen van het speelterrein rond de school. Het linker deel voor de meisjes en het rechter deel voor de jongens. Het meisjesdeel kreeg een mooie grote kastanjeboom en het jongensdeel een op de muur geschilderd voetbaldoel.

Nieuwe ontwikkelingen

Weer 17 jaar later, we schrijven 1969, trok het schoolbestuur de stoute schoenen aan en verzocht de gemeente om eens na te denken over een nieuwe school. Het bijna 50 jaar oude gebouw voldeed niet meer aan de behoefte. Bovendien was het aantal leerlingen sterk toegenomen tot 206. Zoals gebruikelijk in het openbaar bestuur antwoordde het gemeentebestuur niet direct maar vroeg advies, en in dit geval aan het "Rijks-toezicht op het Lager Onderwijs". Dit advieslichaam stuurde op 9 december 1970 een vertrouwelijke brief met de conclusies van het onderzoek aan het gemeentebestuur.

De conclusies van het onderzoek logen er niet om: Het gebouw voldoet in geen enkel opzicht aan de geldende eisen: • De lokalen zijn te klein • De toiletten zijn zonder voorportaal en verkeerd geplaatst • Er is geen gemeenschappelijke ruimte voor educatief onderwijs • Het gebouw is goed onderhouden • Modernisering is nagenoeg onmogelijk en zeer kostbaar.

Advies: zo spoedig mogelijk een nieuwe school bouwen.

Het gemeentebestuur is overtuigd en is bereid een nieuwe school in eigen beheer te bouwen en na oplevering over te dragen aan het schoolbestuur. Op 15 januari 1976 verstrekt de gemeente een opdracht aan de Holland Housing Corporation te Amstelveen om voor fl. 746.000,- een school te bouwen op de zelfde plaats als de oude.

Een origineel afscheid

De oude Sint Jozefschool werd in 1975 feestelijk gesloten met een festijn waarbij de kinderen en de docenten in de mode van 1922 gekleed waren. Op 18 november 1975 begon de sloop. De kinderen werden tijdelijk ondergebracht in 2 kantoorlokalen van de gemeente, in een lokaal van de Warinschool en 3 klassen vonden onderdak in een noodschool op het dorpsplein. Deze situatie duurde een klein jaar. Op 7 oktober 1976 werd de nieuwe school feestelijk geopend. ■

Geraadpleegde bronnen:

- Verslagen van de gemeenteraadsvergaderingen in 1922
- "Nu, gij bouwt niet uit weelde", Jan Baar
- Archief Historische Kring Nederhorst den Berg
- Nederhorst den Berg "Nogmaals" Nico Blankendaal

De St. Jozefschool als achtergrond bij het hijsen van de nieuwe gemeentevlag in 1974. Het ziet er heel anders uit dan op de eerste foto. Zodoende kon de school hier tijdens de sloop en de nieuwbouw mooi drie noodlokalen laten plaatsen.

Tekenen des tijds

Jan Langendorff

Herinneringen van een oude schoolmeester

Op 6 oktober 1964 kwam ik op de Jozefschool, nadat ik als dienstplichtig soldaat was 'afgezwaaid'. (zo heette dat vroeger) Zr. Christine was toen *hoofd der school*. Zij 'had' de 6e klas, Meneer Baar de 5e, Meneer Bun uit Zeeland de 4e, ik de 3e en de rest weet ik niet meer zo goed.

Op de gang stonden bij de zijdeuren piëdestallen met heiligenbeeldjes. Het waren er wel veel. Dat vond Zr. Christine ook. Dus, als er weer niet genoeg stoepkrijt was om het penalty-gebied op de speelplaats af te tekenen, zetten wij 'de schoulers eronder' en gaven er 'aanstoot aan' en er was weer genoeg krijt. Gestookt werd er met een kachel, die nogal stonk en de grote jongens uit de 6e moesten hem af en toe opstoken.

Ik graaf verder in mijn geheugen

In het hokje bij de kachel – links van de voordeur op de foto – was de trap naar zolder, die diende als opslagplaats van schriften,

In het midden het Hoofd, zuster Christine. De ondervijzers vlnr: Langendorff, Bun en Baar.

Aan de muur hing een religieuze voorstelling

schoolkrijt en overtrekpapier. Het was een geheimzinnige, magische plaats, die vol stond met allerlei dingen die toen ook al oud waren. Een beeldarchief met van alles wat gebruikt kon worden bij het lesgeven.

Ik herinner mij opgezette dieren, glasplaten met foto's, Bijbelplaten en (ik zie zijn gezicht voor me, maar ben zijn voornaam vergeten) de geschiedenisplaten van Isings. Er hangt er altijd wel eentje aan de wand op heel oude schoolklassenfoto's.

Bij die platen hoorden mooie verhalen. Die kon je voorlezen of vertellen. Ik hield vooral van vertellen. Je had dan oogcontact met de kinderen en de kinderen met jou. De ogen van de kinderen stuurden jouw verhaal. Als het een wat langer verhaal was, stopte je altijd bij een hoogtepunt met de belofte verder te vertellen, als ze zo hard werkten, dat er tijd over bleef...

Het onmisbare aandachtspunt

Het voor in de klas aan de wand opgehangen driedelige zwarte schoolbord. Daar schreef ik dan een artikeltje op over biologie of geschiedenis. Dat moesten de kinderen dan netjes in hun schrift overschrijven. Ik heb nog een paar van die oude schriftjes liggen. Wat moesten die kinderen vééél schrijven!

Er waren toen nog geen kopieermachines, hoogstens een stencilmachine. Je tikte met de toetsen van de typemachine letters die door

Een jaar na de opening vierde meester Jan Baar zijn 25-jarig jubileum als ondervijzer op de Jozefschool. Zuster Christine heeft haar habijt verwisseld voor burgerkleding.

speciaal stencilpapier heen gedrukt konden worden. Door die letters werd dan met inkt de tekst weer op papier afgedrukt. Met bordkrijt kon je de mooiste bordtekeningen maken. Je mengde bijvoorbeeld met je vinger het blauw en geel op het bord, waardoor je een mooie groene was kreeg...

Erst naar de kerk

De school begon met de 'kindermis' in de kerk om kwart over acht. Daarna mochten ze nog even op de speelplaats spelen totdat de bel luidde. De kinderen gingen dan keurig 'in de rij staan', waarop ze rij voor rij naar binnen gingen. We zongen eerst een lied en daarna baden we het 'Onze Vader', de schooldag eindigde met het 'Wees Gegroet'. "Heilige Maria, moeder van God, bid voor ons zondaars nu en in het uur van onze dood"...

Op een keer ontstond er bij een leerling verwarring over de tekstinhoud van dit gebed! Een jongen stak ineens zijn vinger op terwijl hij zei: (ik zie zijn gezicht nog zo voor me,

maar ik ben zijn naam vergeten) "maar 's avonds ook meneer!" "Hoezo? Wat bedoel je?", vroeg ik hem. "Nou, we bidden: 'bid voor ons 's ochtends', "maar 's avonds mag het ook."

Mee met de tijd

Bij de oude school was onder het speelkwartier de helft van de speelplaats een voetbalveld. Het ging er vrolijk aan toe en hier en daar kostte het weleens een ruit. De Jozefschool was in 1922 gebouwd. De 'eerste steen' van toen hebben we nog bewaard bij de nieuwbouw van de school, in 1976, door de Holland Housing Corporation. Naast de Jozefschool stond 'het Zusterhuis' (zo heette dat vroeger) en daarnaast weer de Pius X-Kleuterschool. Bij die nieuwbouw kwam ook een nieuwe inwendige kleuterschool, waarna de school Sint Jozef Basisschool ging heten. Later kwam de naam Jozefschool op een boeideel aan de voorgevel te staan. ■

Jan Langendorff legt in 1976 de eerste steen. Hij was Zr. Christine opgevolgd om de bouw te begeleiden.

Deze foto uit het jaar 1995 spreekt voor zich. De naam van de school is in de loop van de jaren veranderd in kortweg de Jozefschool. Er zitten nu leerlingen op uit alle geledingen van de samenleving.

Twee tegeltableaux uit de raadszaal van het Gemeentehuis van Nederhorst den Berg

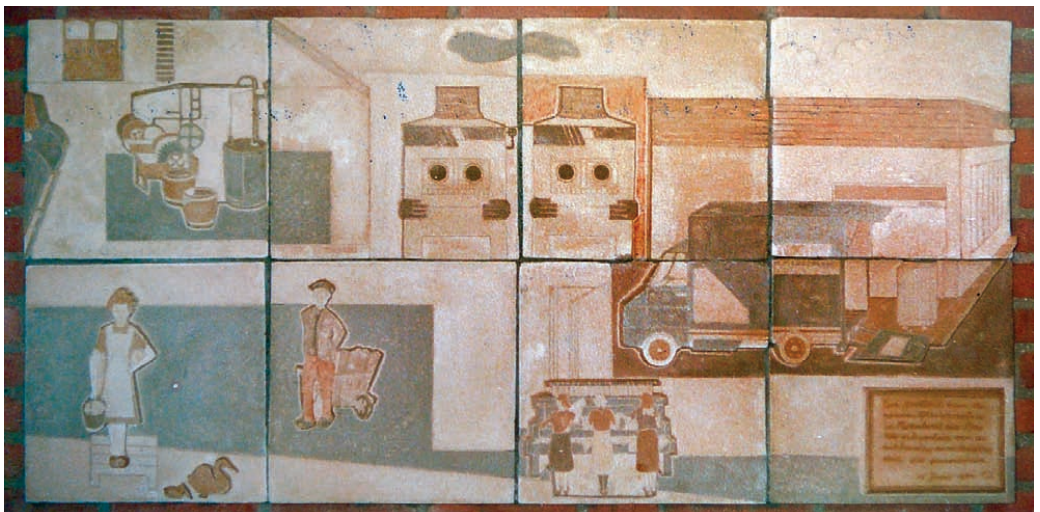
Gerard Baar

Ze zijn in 1984 in de noordmuur van de raadszaal aangebracht tijdens het verbouwen en daarnaast vergroten van het Gemeentehuis.

Keramiekkunstenares mevrouw Ubink-Schelvis heeft deze tableaux ontworpen in opdracht van de gezamenlijke Bergse wasserijbedrijven. Zij had haar atelier bij haar woning aan de Mauvelaan, waar zij ook lessen in keramiek gaf. De voorstelling brengt het ontstaan van de wasindustrie in beeld, vanaf het handmatig wassen tot de volledig computergestuurde, fabrieksmatige verwerking.

De geschiedenis begint op tableau 1 met het welbekende blekertje. De tableaux zijn tijdens

de sloop van het gebouw in maart 2019, muurvast aan brokstukken van de binnenmuur van de raadszaal, naar de gemeentewerf in Loosdrecht gebracht. De Historische Kring heeft ze geschonken gekregen. Recent zijn er een paar kringleden gaan kijken of restauratie mogelijk is. De eerste indrukken waren positief, zodat er met enig optimisme gedacht kan worden aan het opnieuw tentoonstellen van de tableaux in een publieke ruimte. Zij laten u de vorderingen weten. ■

Stoomwasserij Veldzicht

Jan Portengen (1932-2021)

Dit artikel van zijn hand over deze wasserij aan de Dammerweg is eerder gepubliceerd in het uit 1992 daterende themanummer "Van blekerij tot wasindustrie" (nummer 8).

Jan haalt hierin herinneringen op uit de tijd dat hij in de vakanties vaak bij zijn tante Cor logeerde. Zij en haar broers Dirk en Gerrit hadden na de dood van Jans' opa, Bruin Portengen (1863-1939), de door hun vader opgebouwde stoomwasserij Veldzicht gewoon voortgezet. Logé Jan woonde op de Slotlaan. Hij was een van de zonen van Jacob Portengen (1896-1975).

De later (in 1937) afgebrande wasserij met v.l.n.r. Opa Bruin Portengen (1863-1939), 2,3, Tante Cor (1899-1962), Dirk (1895-1978), Jannetje de Bree (zijn vrouw), Gerrit (1898-1982) en zijn vrouw Neeltje Evertse met hun twee oudste kinderen.

Jacob achtte het op jonge leeftijd al verstandiger niet voor Veldzicht te kiezen maar als wasbesteller bij wasserij Nieuweroord van Jacob Slokker te gaan werken.

Hier volgt eerst een stukje uit de door Jan geschreven familiechroniek, "Vechtkrengen", waarin hij het een en ander toelicht over zijn uitgebreide familie. Niet alleen watermolenaars, maar ook kleerblekers waren goed vertegenwoordigd binnen de familie Portengen. Je vond ze zowel in Nederhorst den Berg, Nigtevecht, Weesperkarspel als in Amsterdam. Het begon met kleine huisbedrijfjes, waar ze met de hand wasten. Vervolgens legden ze de was te drogen op de bleek, een grasveld. Langzamerhand begonnen de blekers op hun manier het wasproces te mechaniseren. Een door een paard getrokken molen was de eerste stap, later

gevolgd door de stoommachine. Stoom onder druk dreef de machines aan, maar verwarmde tevens het benodigde water voor de was. De mangel en de pers zorgden er voor dat het met de hand strijken zo goed als verdween. Toch vonden steeds meer mensen een bestaan in deze opkomende industrie. Nieuw op de markt verschenen wasserijmachines moesten door omzetvermeerdering terugverdiend worden. Watermolenaarszoon Opa Bruin zag al vroeg geen brood meer in het vak van zijn vader. Zodoende gooide hij het over een andere boeg.

Zijn stap naar zelfstandig bleker

Op 24 juni 1894 tekende Bruin Portengen, oud 31 jaar en van beroep 'kleederbleeker', het koopcontract waarmee hij het eigendom verwierf van de kleederblekerij in de Spiegelpolder, kadastraal bekend in sectie B onder nummer 637. Hij nam hiermee het erfpachtrecht over van zijn verre neef Bruin van Huisstede en mejuffrouw Cristina Dolman. Deze had het pand als watermolenaar van de erven Van Emmerik gekocht. Tot ieders grote schrik brandde het florerende bedrijf in 1937 tot de grond toe af. Op dezelfde plek verrees snel daarna een nieuwe wasserij. Op de gevel kwam te staan: Stoomwasserij Veldzicht. Naast de fabriek liet opa Bruin tevens een nieuw woonhuis bouwen. Niet lang daarna overleed de trotse eigenaar van dit alles.

Vakantie bij de Bedriegertjes in Arnhem. Vl.n.r. Ka Schriek en Jan Hoed, Cor Portengen, Gerrit Portengen, Neel Portengen, Jannie Portengen-de Bree, Dirk Portengen, ??, mevr. Verburg-Schreuder. De kinderen zijn Corrie-Nel en Bruin Portengen. 1937.

Kleine Jan gaf zijn ogen goed de kost

U begrijpt uit het voorgaande dat Jan zijn opa niet lang heeft gekend. Hij was als jongetje ook niet mee geweest met het uitje naar Arnhem met de familie en het voltallige personeel, omdat zijn vader bij een andere baas werkte. Het ging de wasserijen na de Eerste Wereldoorlog geruime tijd voor de wind. Die voorspoed kon zelfs de beurskrach van 1929, die een wereldwijde crisis veroorzaakte, niet tot staan brengen. Een klein voorbeeld: Iemand vinden om in de huishouding bij te springen lukte haast niet, omdat de lonen in de wasindustrie een stuk hoger lagen.

Gezien zijn geboortjaar heeft Jan net voor en in de oorlog heel oplettend en geïnteresseerd zitten kijken naar alles wat zich in het familiebedrijfsje afspeelde rond het gehele wasproces. Van Tante Cor (1899-1962) mocht hij

Wasserij Veldzicht na, in ieder geval, 1937.

overal in de wasserij kijken, maar ze had hem op het hart gedrukt van alle machinerieën weg te blijven.

Voor een apparaat dat centrifuge heette, had ze hem nog nadrukkelijker gewaarschuwd, “Hier zelfs niet in de buurt komen!”.

Als lezer zie je het naar hem opgeheven vingertje voor je. Zij onderstreepte dat gebaar met een gruwelijk verhaal over een wasser, van wie, misschien door onachtzaamheid, de rechterarm was afgerukt. Dat was niet tegen dovemansoren gezegd, want alleen al van het lawaai dat dat ding maakte, schrok Jan al terug. Het apparaat ging bovendien in de ogen van Jan alle kanten op. Hij moet toch al vroeg

technisch inzicht hebben gehad, want hij beschrijft heel precies de werking van de mangel, waarachter tante Cor de scepter zwaaide.

Een stukje binnenaanzicht van Veldzicht met Jopie van Merdie in de huishouding werkte. Zij kwam twee emmertjes warm water halen.

Zij hield tevens de strijkkamer in de gaten, waar een met cokes gestookte kachel onophoudelijk de strijkbouten op de gewenste hitte bracht.

Waar kwam de was vandaan?

Zijn jongste oom, Gerrit (1898-1982), vertelde hem hoe het er vroeger aan toeling. Een hit hield twee grote waskuipen in beweging, waardoor met een houten blok het wasgoed voortdurend gestampt kon worden. Het spoelen gebeurde daarna met de hand, waarop de

bleker het drijfmat op het bleekveld legde. De zon zorgde voor het bleekproces. Dan was je er nog niet, want het moest weer gespoeld en opgehangen worden. Uit het verhaal zou je op kunnen maken dat zijn oom Gerrit misschien nog iets van die tijd had meegekregen. Hij noemde de blekerij van de Dames van Schaik op het Grote Eiland als zijn lotgenoten. Iedere cent was er een in die tijd.

Als jongen besteedde zijn vader hem op zaterdagmiddag uit bij een naburige handwasserij. "Voor twintig cent stond je dan tot in de avond te spoelen! Indien de politie langs zou komen moest ik wegduiken".

De meeste was kwam uit Amsterdam. Beurtschipper Van Emmerik verzorgde het vervoer. Gerrit bracht en haalde de was met de handkar in de buurt van het 's-Gravelandseveer, een van de aanlegkades voor het beurtvervoer. Oom Dirk (1895-1978), de oudste, ging met de wagen verderop de stad in.

Duizendpoot oom Gerrit

Hij zag kans de hele dag door alle door stoomkracht aangedreven machines te handelen. Neef Jan beeldt het in zijn verhaal op een spannende manier uit. Er komen allerlei technische kretten in voor die een leek niet zo makkelijk thuisbrengt.

Maarten Gillissen, samen met zijn zoon Eddie voor de overgenomen wasserij Veldzicht, die van hem de naam Spiegelhoek heeft gekregen. Zijn zoon zou later een geheel nieuwe wasserij laten bouwen.

Dirk en Jannetje staan hier met hun vijf dochters op de foto vanwege hun 40-jarig huwelijk in 1965.

Hier volgt een ingekort verslag:

Oom Gerrit opent al bukkend de storklep van wasmachine nr. 1 om het spoelwater in de afvoergoot weg te laten lopen. Hij holt naar wasmachine nr.2 om daar met de stoomkraan de inhoud te verhitten. Terug naar de eerste om het gewassen goed er half uit te trekken. Weer terug naar de tweede om de stoomkraan te sluiten. Hij maakt een emmer water warm, die hij met zeepoeder opklopt. Oom Gerrit hoort het geluid van de drijfriemen verzwakken. Hij loopt als de donder naar de stookplaats om wat vetkolen met de kolenschop in het vuur te gooien.

Hierna leegt hij de eerste wasmachine, gooit er een baal uitgezocht wasgoed in en maakt hem dicht voor de volgende wasbeurt. Maar eerst is de centrifuge aan de beurt. Hij stopt het schone goed er netjes in en dekt het vervolgens af. Gauw de klep dicht, borg eruit en de riem vasthouden tot het apparaat op toeren komt. Ineens een noodkreet: De riem van de mangel is gebroken. Het klompengekletter van de zich naar het mankement snellende oom Gerrit voert op dat moment de boventoon binnen de fabrieksgeluiden.

Reclame voor een strijkmaschine. Tante Cor heeft dat genoeg waarschijnlijk nooit mogen smaken, want rond 1940 streken ze op Veldzicht nog altijd handmatig.

Hoe liep het af met wasserij Veldzicht?

Jaren later bleek dat een overname van het bedrijf binnen de familie er niet in zat. Niemand van de vijf dochters van Dirk voelde zich

Maarten Gillissen staat hier voor de garage van Reijmerink, wiens droogwasserij hij had overgenomen.

door. De tijd begon te dringen, maar in 1959 diende er zich een redder in de nood aan. Toevallig bereikte Dirk in dat jaar de leeftijd van 65 jaar. In een met de hand geschreven brief van een familielid van Maarten Gillissen staat, dat hij Veldzicht van de gebroeders Portengen in bovengenoemd jaar overnam. Tante Cor mocht tot haar dood in de ouderlijke woning blijven wonen. Maarten was zijn wasserijloopbaan als chauffeur begonnen bij Karel van de Heide (wasserij Vechtzicht aan de Slotlaan).

Een aantal jaren later kon hij een wasverzendbedrijfje overnemen van droge wasbaas Gerrit Reijmerink, die dat dreef onder de naam Spieghelhoek. Maarten ging onder die naam door in de garage van zijn broer Chris Gillissen. Tot hij de boven beschreven kans kreeg om echte wasbaas te worden.

De foto is van december 2022. Nadat de wasserij ophield te bestaan kwam er een bloemengroothandel uit 's-Graveland in het pand. In de woning ernaast woont nu een zoon van Spieghelhoekstichter Maarten Gillissen. In de twee lage huizen ernaast woonde vroeger aan de linkerkant Gerrit Portengen en rechts Dirk Portengen.

geroepen de wasserij over te nemen, evenals de twee zonen en de vier dochters van Gerrit. Beide mannen gingen al die tijd gewoon op de oude voet

Een nieuwe tijd

Maarten begon de wasserij langzaam te moderniseren. De stoommachine verving hij door een elektramotor en hij stapte over op oliestook. Daarnaast verschenen er stelselmatig moderne machines in het bedrijf. Volgens de briefschrijfster stookte wasserij Spieghelhoek als eerste binnen het dorp op gas. De datum waarop dat begon, 1967, stond op de ketel vermeld. Zijn zoon Eddie ging op 17-jarige leeftijd, omdat hij nog geen rijbewijs had, een paar dagen in de week mee naar Amsterdam met Dirk Portengen.

Hier zit Dirk met zijn vrouw te genieten van hun oude dag. Wie langs liep stopte om een praatje te maken. Dirk stond ook vaak aan de weg om passanten te groeten. Dat aantal nam ieder jaar toe, dat zult u vast beamen.

Op 19 april 1973 nam Eddie de wasserij over van zijn vader. Spieghelhoek werkte in die jaren met acht man personeel. Het werk bestond hoofdzakelijk uit hotelwas en bedrijfskleding. Eddie liet begin of midden de jaren tachtig een hele nieuwe wasserij bouwen. Na het overlijden van haar vader heeft zijn dochter Esther, samen met haar man, Spieghelhoek tot voor enkele jaren geleden voortgezet. Sindsdien zit er een groothandel in bloemen in het pand. ■

Dit artikel is een ingekort, wat veranderd en aangevuld relaas over het wel en wee rond dit stukje Dammerweg. Teus van de Kemp kreeg wat foto's van een kleinzoon van Dirk Portengen, zodat het nu verschijnt in aangepaste vorm. Het hele artikel van Jan Portengen is zeer lezenswaardig. Hij beschrijft tot in details het wasproces in al haar technische finesses, maar slaagt er tevens in de sfeer van die voorbije periode met woorden te vangen. Ik heb het in een ander blekersjasje gestoken, doordat ik in ons archief nieuwe informatie tegenkwam. Op de website kunt u het oorspronkelijke schrijven terugvinden.

Gerard Baar.

De freules Warin en hun goede werken

Claudette Baar

Tegenover het Kasteel Nederhorst staat een van de drie scholen die Nederhorst den Berg rijk is, deze draagt de naam van een vroegere eigenaar van kasteel Nederhorst, de freule Warin. Een bijzondere naam voor een christelijke school, daar die meestal naar een lid van het koninklijk huis of een Bijbelse figuur zijn vernoemd.

Wie waren de freules Warin?

Op 31 oktober 1807 kocht Mr. Hans Hendrik van Haersma het kasteel en de heerlijkheid Nederhorst tijdens een publieke verkoop in het rechthuis te Nederhorst den Berg. Van Haersma was gehuwd met Constantia Elias, dochter uit een Amsterdams regentengeslacht. Het huwelijk bleef kinderloos. Na het overlijden van zijn echtgenote in 1824 heeft

Van Haersma kasteel Nederhorst en al hetgeen daarbij behorende gelegateerd aan Jonkvrouwe Constantia Jacoba Agnes Warin (1820-1902), nichtje van zijn vrouw.

Het legaat omvat *Alle de onroerende goederen, zoo gebouwde als ongebouwde Eigendommen, Ambachtshoofdelijkheden, Heerlijke en andere regten, geregtigheden, jurisdictiën, Privilegiën [...]*¹⁾

Wanneer Van Haersma overlijdt op 3 december 1825, is de erfgenamenet vijf jaar. Gezien haar leeftijd beheerde haar vader, Mr. Jacob Nicolaas Warin (1787-1833), het legaat tot aan zijn dood. Waarschijnlijk nam haar moeder Maria Cornelia Witsen Elias (1791-1859) deze taak waar totdat Constantia, in 1846, de leeftijd van 25 jaar heeft bereikt. De leeftijd waarop een ongehuwde vrouw in die tijd voor de wet als volwassen werd beschouwd. Zij wordt dan officieel Ambachtswrouwe van Nederhorst den Berg, Horstwaarde, Overmeer en Riethoven als laatste telg van het adellijke geslacht Warin.

Jonkvrouwe Constantia Jacoba Agnes Warin.

Naast de erfgenamen bestond het gezin uit nog een dochter, haar oudere zus Clara Wilhelmina Elisabeth (1819-1899). De familie woonde in Amsterdam op de Herengracht 200, maar bracht de zomers door op het kasteel Nederhorst.

Beide zusters zouden ongehuwd blijven, vandaar dat zij de freules of jonkvrouwen Warin werden genoemd. Freule of jonkvrouwe was de gebruikelijke benaming voor ongehuwde adellijke vrouwen zonder titel. De gezusters zetten de traditie van hun ouders voort door in de wintermaanden in Amsterdam te verblijven en in de zomermaanden in Nederhorst den Berg. Hetgeen hen niet belette om intensief mee te leven met het wel en wee van de dorpsgemeenschap.

Hiervan getuigen de betrokkenheid bij de oprichting van een Christelijke school en de giften aan de Diaconie van de Hervormde Kerk ten behoeve van de armen in het hele dorp. De freules Warin waren dan ook zeer geliefd bij de dorpsbewoners van Nederhorst den Berg.

Voor Constantia, zij ontving ter gelegenheid van haar 75-jarig jubileum als Ambachtswrouwe in 1900 van de burgerij van Nederhorst den Berg een oorkonde ter herdenking aan alles wat zij voor deze gemeente gedaan had.

Hun goede werken

Net als haar vader Jacob Nicolaas Warin, die voorzitter was van de hervormde kerkenraad, was ook Constantia nauw betrokken bij de diaconie en de armenzorg. In de jaren tachtig van de negentiende eeuw nam het aantal armen toe, vooral in de winterperiode omdat er dan op het platteland weinig werk was. Ook in Nederhorst den Berg vormde dit een groot probleem.

Via de diaconie probeerden de dames Warin de zorg voor de armen te verlichten. Uit een soort kasboekje dat liep van november 1888 tot eind mei 1893 blijkt dat de uitgaven ten behoeve van de armen van Nederhorst den Berg hierin werden bijgehouden. Het beschikbare bedrag voor een bepaalde periode kwam van de Jonkvrouwe Warin zoals de eerste bladzijde aangeeft. Indien het bedrag de kosten niet dekte werd het tekort aangevuld. Dit alles zorgvuldig beheerd en bijgehouden door de diaconie.

Op naam stond genoteerd wat per week of maand geleverd was aan vlees, melk, eieren, een enkele keer levertraan en soms een wekelijks bedrag van 1 gulden. Maandelijks kregen de slaggers en leveranciers die de goederen geleverd hadden betaald uit dit fonds. Het zou later het Warinfonds worden genoemd. Wanneer het aan het begin van de periode ontvangen bedrag de kosten niet dekte werd dat bedrag toegevoegd aan de geschatte uitgaven voor de volgende periode. Veel gezinnen kregen wekelijks een pond vlees. Soms stond de gezinsamenstelling vermeld, bijvoorbeeld een weduwe met

Het kasteel ten tijde van de Freules Warin.

een of meerdere kinderen of alleen een echtbaar. De bijstand geschiedde zonder aanzien des persoons, zowel hervormden, katholieken en niet tot een kerkgemeenschap behorenden werden ondersteund.

De deugd overleeft het graf

Regeren is vooruitzien dacht de ambachtsvrouw; zij maakte een testament op waarbij zij ook na haar overlijden bijdroeg aan de verzorging van de armen. In

het archief van het college van diakenen van de hervormde gemeente van Nederhorst den Berg bevindt zich een afschrift van een deel van het testament van Jonkvrouwe Constantia Jacoba Agnes Warin, gedateerd 15 juni 1900. Dit deel betreft vooral datgene wat onder de verantwoordelijkheid van de diaconie valt. Naast de zorg voor het uitkeren van een wekelijks bedrag van 6 gulden aan een werknemer van haar en bij zijn overlijden aan zijn weduwe, zijn zij ook verant-

Oorkonde Constantia Jacoba Agnes Warin bij 75-jarig jubileum als ambachtsvrouw van Nederhorst den Berg.

woordelijk voor het uitkeren van een jaarlijkse rente afkomstig uit 8 certificaten der 2 ½% Nationale schuld elk groot f 1000,- aan de tijdelijke geneesheer te Nederhorst den Berg om te dienen tot tijdelijke verkwikking en versterking van behoeftigen van alle gezindten van de burgerlijke gemeente van Nederhorst den Berg. De geneesheer kan naar zijn eigen oordeel handelen waar de ondersteuning nodig is. Het legaat is niet bedoeld om de Gemeente of Diaconie of Dolerende Kerkelijke Kas of Roomsch Katholieke Armenkas te verlichten. De geneesheer moet jaarlijks bij de diaconie een lijst inleveren van personen aan wie hulp verstrekt is met opgave van de uitgaven.²⁾

De praktijk

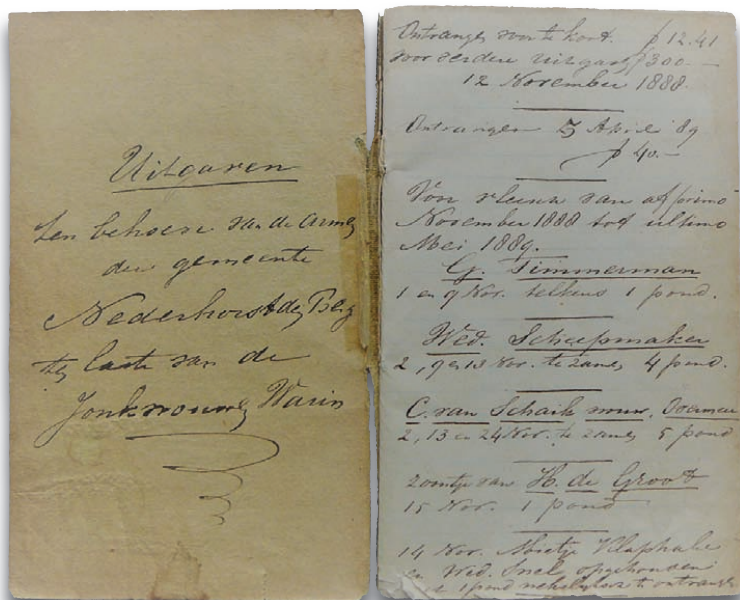
Volgens een kasboek ontvangt de diaconie vanaf 1903 per jaar f 200,- ten behoeve van de zieken en armen in het dorp. Per jaar worden de inkomsten en uitgaven opgetekend. Voorin staat een alfabetische lijst met namen van de betreffende 'armen', zonder verder specificaties.

De jaaroverzichten geven aan wie wat kreeg en waarvoor. De inkomsten bestaan uit f 200,- per jaar rente van het 'Warinfonds', waarbij de inkomsten de uitgaven niet altijd dekken. De jaarrekening wordt ingediend in de vergadering van maart van het volgende jaar en afgetekend door een diaken.

Het betreft veelal betalingen aan leveranciers – net als in het kasboekje van 1888-1893 – voor melk, eieren en vlees en soms levertraan.

Wanneer een jaar met een negatief saldo wordt afgesloten, is dat bedrag de eerste post op de jaarrekening van het volgende jaar. De meeste jaren beginnen met het rechte trekken van dit negatieve saldo.

De jaarrekeningen werden gecontroleerd door G. Bokhorst (diaken en schoolmeester in die jaren). Vanaf 1912 volgen een aantal jaren met een batig saldo. Het kasboek wordt tot 1934 bijgehouden. Met ingang van 1915 echter ontbreken de uitgaven en wordt hiervoor verwezen naar een 'blauw schriftje', dat eveneens door de diaconie wordt beheerd. Het schriftje ontbreekt in het archief.³⁾

Kasboekje met uitgaven t.b.v. de zieken en armen.

Blijvende herinnering

Ook het Kerkfonds van de Hervormde Kerk krijgt een legaat, de rente daarvan is bestemd voor het te betalen salaris aan de dienstdoende onderwijzer op de christelijk hervormde school. Een derde legaat aan de Hervormde Kerk is bestemd voor de Kerkvoogden.⁴⁾

In 1872 hadden de freules Warin al een nieuw orgel geschonken. Op 13 februari 1872 ondertekenden zij en de firma J. Bätz en Co. te Utrecht de 'Conditien en voorwaarden' tot de bouw van een nieuw orgel. Het 8 voets werk werd gebouwd door C.G.F. Witte en vervolgens hetzelfde jaar nog geplaatst in de Willibrordkerk.

Interieur Willibrordkerk.

De band tussen de Warins en de hervormde gemeente komt tot uiting in het glas-in-lood raam in de noordelijke gevel van het zijschip van de Willibrordkerk, waarop kasteel Nederhorst is afgebeeld evenals het wapen met wapenspreuk van het geslacht Warin: VIVIT POST FUNERAVIRTUS.

Daarnaast is er een plaquette met in wit marmer de beeldhouwde portretten van de freules Warin. Volgens het grootboek van het Warinfonds maakte beeldhouwer Schröder deze gedenksteen die op 16 juni 1906 werd geplaatst aan de noordkant in het koor. De weduwe Dolman onthulde de steen.⁵⁾ Een blijvende herinnering aan deze twee vrouwen die zoveel voor Nederhorst den Berg hebben betekend.

Glas-in-loodraam met wapen en wapenspreuk van de familie Warin *Vivat post funera virtus.* (De deugd overleeft het graf)

zij belangrijk en daartoe faciliteerde zij de stichting van een school. Per acte, gedateerd 27 december 1876, opgemaakt door notaris Verrijn Stuart te Amsterdam, schenkt Jonkvrouwe Constantia Jacoba Agnes Warin aan de Diaconie van de Nederduitsche Hervormde gemeente te Nederhorst den Berg een huis en tuin gelegen achter Voorstraat 36.

Hier zijn wel een aantal voorwaarden aan verbonden:

- het geschonkene moet blijvend gebruikt worden voor een school of een bewaarschool der kerkelijke gemeente
- de school moet ook toegankelijk zijn voor kinderen van andere godsdienstige gezindten dan die van de hervormde gemeente
- vanaf het moment dat de Diaconie het geschonkene heeft aanvaard, moeten alle lasten en belastingen door de diaconie worden voldaan.

Plaquette met de portretten van de beide freules.

DE WARINSCHOOL

Startkapitaal

De zorg voor de Bergers van de ambachtswrouwe ging verder dan het stillen van de armoede. Ze maakte zich ook bezorgd over de toekomst van de jeugd. Onderwijs vond

In mei 1877 accepteert de diaconie de schenking met een acte eveneens door Verrijn Stuart opgemaakt en getekend door de

Overlijdensbericht Constantia Jacoba Warin, Gooi & Eemlander van 22 november 1902.

Warinschool Gymlokaal 1980, gesloopt voor de Blijklaan. (toegang nieuwe Sporthal)

vertegenwoordigers van de algemene kerkenraad van de Hervormde Gemeente en wel door de voorzitter: Heinrich Andreas Johannes Lütge, predikant en administrerend diaken, Bernardus van de Beek, koopman.⁶⁾

Vereniging voor Christelijk Nationaal Onderwijs

Deze gift vormde de basis voor het oprichten van een vereniging voor Christelijk Nationaal Onderwijs te Nederhorst den Berg. Op 9 oktober 1881 kwamen hiertoe de bestuurders van de hervormde gemeente en de notabelen van het dorp bij elkaar in de consistoriekamer van de Willibrordkerk. In het bestuur van de vereniging worden gekozen de predikant en voorzitter A. Veenhuijsen, J.A. Ahles, secretaris, W. Strietman, penningmeester en de leden W. Brouwer en J. van Veeren. Op 6 augustus 1882 wordt er een speciale dienst gehouden ter gelegenheid van de opening van de school waarna het schoolgebouw op 7 augustus in gebruik wordt genomen. De heer J.H. van der Hoeven uit Scharnegoutum krijgt als hoofdonderwijzer de leiding over 60 leerlingen. Per september moet er al een hulponderwijzer worden aangesteld, dit wordt de heer Heijerman.⁷⁾

Grafsteen van de beide freules Warin op het kerkhof aan de Torenlaan te Hilversum.

De doleantie

De school draaide met succes, maar toen bereikte de doleantie ook Nederhorst den Berg.⁸⁾ Deze zorgde hier eveneens voor discussie over de juiste geloofsleer bin-

nen de hervormde gemeente. Het kwam hier zelfs tot een hevige confrontatie vanwege deze scheiding der geesten.⁹⁾ Deze scheiding der geesten resulteerde ook hier in een afsplitsing. Zo ontstond de Gereformeerde Kerk, met helaas consequenties voor de pas opgerichte school.

Veedienst van Emmerik bezorgde het brandhout bij de freules in Amsterdam. Zij brachten de winters door in hun huis aan de Herengracht.

Nadat het hoofd, de heer Van der Hoeven, zijn lidmaatschap van de Hervormde Kerk had opgezegd, voldeed hij niet meer aan de statuten van de vereniging, waarop per 1 september 1887 zijn ontslag volgde.

Maar ook het schoolbestuur viel uit elkaar: Strietman, de penningmeester, koos eveneens voor het nieuwe kerkgenootschap, ook hem wordt de wacht aangezegd. Daarnaast kostte deze stap hem ook zijn baan bij de dames Warin, die hem en zijn gezin vervolgens wel steunden bij het vinden van ander werk en een andere verblijfplaats.¹⁰⁾ Per september 1887 wordt de schoolvereniging in tweeën gesplitst waardoor er twee christelijke scholen komen. De heer H. Betist wordt aangetrokken als hoofd van de hervormde school.

De Warinschool in 1923.

Per 3 april 1888 start de tweede christelijke school – de gereformeerde – onder leiding van Van der Hoeven, het hoofd van de oude school.

Een nieuw gebouw

Het aantal leerlingen groeide gestaag waardoor er een tweede hulponderwijzer aangesteld moest worden alsmede een extra lokaal gecreëerd. Ondanks de uitbouw in 1900 blijft het krap met bijna 100 leerlingen. Een architect uit Hilversum wordt benaderd om een plan te maken voor uitbreiding met een bijgebouw. Ondanks de uitbreiding blijft de school kampen met ruimtegebrek door het stijgende aantal leerlingen. In januari 1902 wordt voorgesteld een nieuwe school te bouwen met een woning boven de school.

Wanneer Constantia Warin overlijdt op 18 november 1902, blijkt uit haar testament dat het voortbestaan van de school voor haar belangrijk is. Zij legateert dan aan de diaconie, zoals eerder genoemd, certificaten waarvan uit

de rente de dienstdoende leraar der Herv. Gemeente betaald moet worden. Daarnaast legateert ze 80 certificaten elk groot f 1000,- voor inschrijving in het 2 ½% Grootboek der Nationale Schuld. Met de uitdrukkelijke bepaling dat dit kapitaal uitsluitend zal worden gebezigd ten behoeve aan de Christelijke School der Nederduitsche Hervormde Gemeente te Nederhorst den Berg zolang die school bestaat.

Tot op heden...

De genoemde legaten hebben vast bijgedragen aan de besluitvorming rond de bouw van een nieuw onderkomen. Nadat het nieuwe gebouw op 13 januari 1903 is geopend, wordt per start van het schooljaar 1904 de naam Warinschool vastgesteld.¹¹⁾ Het zou nog vele jaren duren voordat de twee christelijke scholen weer één school worden. De gesprekken tussen de besturen starten in oktober 1964. Per 1 augustus 1968 gingen beide lagere scholen samen in één schoolvereniging met de naam Warin. Tot op heden baseert de Warinschool haar onderwijs op protestants-christelijke visie, weliswaar in een ander gebouw dan dat uit 1903.

Wapen en wapenspreuk van de Warins

Inmiddels heeft ook hier onderwijsvernieuwing plaatsgevonden, want tegenwoordig wordt er lesgegeven volgens de Daltonmethode. Dankzij de vooruitziende blik van Ambachtsvrouw Warin vierde de Warinschool in juni 2022 haar 140-jarig bestaan. ■

Het Artikel is eerder verschenen in TVE nr. 3 en 4, september/december 2022

Noten:

- 1) Krol, blz. 186/187
- 2) Streekarchief Gooi-en Vechtstreek (SAGV), 140.2 Archief van het college van diakenen hervormde gemeente, Nederhorst den Berg, (1701-1981); 02.04.02 Kapitaal, Inv. nr. 15 Testament van Jonkvrouwe C.J.A. Warin, houdende legaten t.b.v. behoeftigen v.d. Herv. Gemeente; t.b.v. gemaakte kosten door de huisarts voor de zorg voor zieken in de gemeente Nederhorst den Berg.
- 3) Idem, 02.01 Armenzorg, Inv.nr. 6 Dagboek betreffende besteding van het legaat van Jonkvrouwe C.J.A. Warin t.b.v. de belangen van behoeftigen. Jaarrekening, 1903-1934.
- 4) Zie noot 2.
- 5) SAGV 140.3. Stukken van Algemene aard. Inv.nr. 02.07.02; 208L Grootboek van het Warinfonds.
- 6) SAGV 140.2, 02.04.03, Landerijen en opstallen; Inv.nr. 70
- 7) 1881-1981, Honderd jaar Christelijk Onderwijs te Nederhorst den Berg, uitgave van het Schoolbestuur v.d. Warinschool, Nederhorst den Berg 1981, pag.4/5.
- 8) De Doleantie is een kerkscheuring die in 1886 plaatsvond onder leiding van dominee Abraham Kuiper. Een aantal kerkenraden brak met de Hervormde Kerk en noemden zich de Nederduitse Gereformeerde Kerk. Ze gebruikten de term 'dolerend' (klagend) omdat naar hun mening de kerkelijke organisatie een nieuwe reformatie van de kerk in de weg stond.
<https://nl.wikipedia.org/wiki/Doleantie>
- 9) G. Baar, 'Doleantie in Nederhorst den Berg', in: Werinon 88/april 2015, uitgave Historische Kring NdB, pag.21-24.
- 10) H. Strietman, 'De leer en het leven-een geschiedenis', in: Werinon 88/april 2015, pag. 25-37
- 11) Honderd jaar Christelijk Onderwijs te Nederhorst den Berg, pag. 7,9.

Schenkeningen

Marijke van de Kemp

Drie schilderijtjes waarop rustieke plekjes in Nederhorst den Berg zijn te zien. De Goog en twee van het Ankeveensepad.

Gert Teunizen

Twee schilderstukjes op triplex van Cees van Huisstede (de meubelmaker). Circa 1933. Op de ene staat de brug, op de andere de Willibrordkerk.

Familie Van Gessel

Vierzijdige schemerlamp met afbeeldingen van Bergse monumenten.

Helma van Mer

Wandbordjes met toonaangevende gebouwen binnen de voormalige gemeente Nederhorst den Berg.

Herman van der Molen

Een dvd, die de toren van de Maria Hemelvaart van beneden tot boven in beeld brengt. Gefilmd door Ben Hageman en zijn zoon Menno. De foto's zijn van Theo van der Zee.

Jim de Groot

'Met uw welnemen' geschreven door Marten Toonder.

Remy Vossepoel

Model van het binnenschip Emanuel van zijn grootvader Gerrit Vossepoel. Scheepsbord en Scheepsbel van het binnenschip Emanuel.

Cor Knip, een veelzijdige Overmeerder (deel I) Gerard Baar

Een op schrift gezette weergave van een door Ben Hageman gefilmd interview, afgenomen door Frenk Franssen en mijzelf in 2009.

Een eerste kennismaking: Cor is geboren op 25 november 1934 in een huis vlakbij de Driesprong aan het begin van de Meerlaan. Zijn vader was Hendrik Knip (geb. in Vreeland), zijn moeder Trien Lieverst (geb. in Utrecht). Vader Knips opa was een Westfries, de opa van zijn moeder kwam rond 1880 vanuit Frankrijk als schipper in Rotterdam terecht.

Een paar foto's laten zien hoe Cor van baby tot omgevingsverkenner opgroeide. Het vrolijkheid uitstralende mannetje van vroeger is

Cor in de kindervagen voor zijn ouderlijk huis.

nog te herkennen in de manier waarop hij ontspannen tegenover ons op de bank zit. Zijn lachende gezicht lijkt te zeggen: "Kom maar op".

Cor bracht zijn schooltijd door op de Warinschool. Juffrouw De Geus, een jarenlang gewaardeerde kracht, leerde hem lezen, rekenen en andere zaken om door het leven te komen. In de derde klas trof hij meester Van Schaik, een pur sang onderwijzer die zijn leerlingen brede interesse probeerde bij te brengen. Bij mooi weer, maar ook met regen, trok hij er met ze op uit.

Op de foto in de klas van de Warinschool.

Hij wist alles van planten en dieren en verder wat er zo in de wereld te koop was. "Jammer" zei Cor "dat hij ineens uit het raam sprong en wij hem nooit meer teruggezien hebben". Wij moesten even snel omschakelen om dat te verwerken. In dat bewuste jaar (1943) zal Van Schaik er voor gewaarschuwd zijn dat er een razzia op komt was.

De Nazi's pakten dan willekeurig jonge mannen op, die onder dwang in Duitsland aan het werk moesten. Cor miste de ondergedoken meester vanaf die dag heel erg, omdat deze zijn leerlingen belangstelling bijbracht over van alles wat er in de wereld gaande was.

Verbroedering in het onderwijs

Alle scholen binnen het dorp kregen, vanaf najaar 1944, gezamenlijk school in de katholieke Jozefschool vanwege de kou. De kleuters gingen met z'n allen over de brug naar de kleuterschool van de Voorzienigheid (zo heette de orde van de nonnen), verderop aan de Voorstraat. Soms kregen daar alle kinderen van het dorp zelfs te eten. Cor vond achteraf suikerbieten net zo lekker als aardappelen. Nu hij er op terugkijkt gebeurde er van alles, waar niemand iets van wist. Als hij aan zijn moeder vroeg wat Pa boven aan het doen was, kreeg hij als antwoord: "je vader is daar houtjes aan het hakken". Maar er lagen wel acht geitenkoppen in het weiland van boer Venneman.

Van de rest van de beesten was geen spoor te bekennen! Tevens stond half Overmeer dagelijks aan de kant van de Vecht te wachten tot boer Willig vanaf de Vreelandse kant van de Vecht aanmeerde om zijn melkbussen naar Hofstede Rundervreugd (de melkfabriek aan de Meerlaan) te brengen. Eén bus haalde zeker de verdere verwerking niet. De inhoud verdween in allerlei omhooggehouden pannetjes, waarvoor niet al te veel betaald hoefde te worden. Zo sleepte iedereen zich voort naar het einde van de oorlog. Als Cor uit school dorst had, liep hij het pad af naar de

boerderij van Willem van der Vliet op de akker achter het Rode Dorp. Zijn vader had er een moestuin. Hij pakte daar dan een rabarbersteel, waarmee hij al kauwend zijn dorstgevoel ophief. Tussen neus en lippen door vertelde Cor trots dat hij op die boerderij al op achtjarige leeftijd had leren melken.

De laatste maanden van de oorlog

Cor gaat op avontuur. Achter hem Melkfabriek Hofstede Rundervreugd.

Begin januari 1945 (voor de razzia van de 14e), was Cor met een paar andere 11 á 12-jarige jongens naar het Hemeltje gelopen, omdat daar iets gebeurd scheen te zijn. Het bleek al gauw dat pottenkijkers niet welkom waren. Op de hoek bij de Nes zat een Duitse bewaker die echt schoot om de jongens schrik aan te jagen. Overmeer leek toen even heel ver weg. ondanks het feit dat Cor en zijn maten renden zo hard als ze maar konden. Die net genoemde razzia is zijn vader niet in de koude kleren gaan zit-

Vader en moeder Knip.

ten. Hij vluchtte die ochtend met een paar maten via de Meerlaan naar de Bartmeierkaai, die leidde naar het gedoetje van dat keuterboertje. Knip rukte de deur open om naar binnen te gaan en stond gelijk oog in oog met een Duitse soldaat. Vader Henk vertelde dat hij geluk heeft gehad, dat het een Lange uit het noorden van Duitsland was. Die "Holsteiner" liet ze gewoon wegrennen, maar als het zo'n Kleine van de kant van München was geweest, had het allemaal heel anders af kunnen lopen. Die Beierse soldaten waren volgens vader Knip veel fanatieker dan de rest.

Hij vluchtte na dat voorval in paniek het ijs in de Blijkpolder op. Dat hield maar een paar meter, zodat hij noodgedwongen al wadend verderop een schuilplaats probeerde te zoeken. Knip sr. kwam pas ver in de avond volkomen verkleumd thuis. Later bleek dat zijn longen een dusdanige klap te verduren hadden gekregen, dat hij zijn verdere leven nooit meer de oude is geworden. Hij wierp zich na de oorlog fanatiek op een rustgevende hobby, het kruisen van sierduiven, waaronder hele mooie Duitse tuimelaars.

Hoe verging het Cor in en na die hongerwinter?

Hij vermagerde sterk, ondanks het feit dat er vervangend voedsel in huize Knip op tafel

kwam. Nou was dat natuurlijk niet om over naar huis te schrijven, maar Cor had een tussen de oren zittend probleem. Zout was in die periode nergens meer te krijgen, zodat “al” zijn eten voor geen meter meer smaakte. Hij kreeg, hoe hij het ook probeerde, echt niks meer door zijn strot. Cor vermagerde zinderogen, zodat hij een poosje na het einde van de oorlog naar elders mocht om aan te sterken. Verhuizer Klein uit Hilversum bracht hem, samen met Teuntje van Diermen, naar een boerderij in Zeeland om aan te sterken. Cor kwam bij heel aardige mensen terecht. Er was bovendien zat te doen op die boerderij, zodat hij graag de handen uit de mouwen stak zo gauw zijn verzwakte lijf dat toeliet. Vooral in de weken dat hij mocht meehelpen met het binnenhalen van de aardappelogst heeft hij zijn hart op kunnen halen. De combinatie van goede voeding en het in de zeelucht bezig zijn, zorgden er voor dat hij na een maand of drie weer aardig op gewicht was. Hij mocht terug naar huis. Cor herinnert zich dat het hem bij zijn terugkomst in Overmeer al gauw opviel dat het leven van alle dag weer op gang was gekomen. Hij mocht zelfs een keer met zijn vader in de auto van huidenkoopman Tom van der Hoed meerijden naar Rhijnauwen. Daar slaagde zijn Pa erin bij Rooie Arie een koppeltje sierduiven te ruilen tegen Weense tuimelaars. De van zijn vader geërfd passie voor vogeltjes is Cor nooit kwijtgeraakt,

De Zeeuwse boer bij wie Cor een paar maanden mocht aansterken.

want aan het eind van de sessie nam hij ons vol trots mee naar zijn volière. Prachtige kanaries, van licht tot donkerder geel, met of zonder streepjes, vlogen rusteloos piepend en zingend kris kras door hun brandschone kooi.

Cor levert speelruimte in

In 1948 kon hij als jongmaatje beginnen bij kleermaker Willemse aan de Voorstraat. Hoe dat zo gekomen was, lag misschien aan het feit dat er binnen zijn familie al iemand kleermaker was. Volgens Cor heette die neef van zijn moeder Guisell. Die man oefende het vak uit in een atelier in de Bullegang (een zij-steegje van het Achterdorp). Cor accepteerde ge-

woon de weg die voor hem was weggelegd. Vier jaar lang zat hij in kleermakerszit op een tafel voor het raam rustig te prikken.

Ik zie hem, terwijl ik dit tik, weer bezig met zijn handwerk wanneer ik onderweg was naar de verderop liggende Bewaarschool van zuster Rika. Cor kreeg niet echt les in fijn werk, omdat Willemse meest verstelwerk en aanpassingen van manchesterpakken voor wasserijchauffeurs verzorgde.

Gewoon weer lopend naar school over de Overmeersweg.

Heel af en toe kreeg zijn baas de opdracht voor een maatpak, maar dat dekte vaak de kosten niet. Willemse was tevens begrafenisondernemer. De dragers, oudere Bergers, kleedden zich dan achter de winkel om. Met zijn baas aan het hoofd liepen ze dan statig richting de brug. Aan de andere kant van de Reevaart ving hij dan de lijkwagen op, om vervolgens met gepaste tred de stoet naar de Protestantse Kerk te leiden.

Cor schiet in de lach als hij vertelt dat de lijkwagen op een keer midden op de brug bleef steken. Uitvaartleider Willemse vatte zijn taak altijd zo serieus op, dat hij zich door niets en niemand uit zijn concentratie liet halen. Zodoende keek hij ook nooit achterom of alles naar wens verliep. Halverwege de Kerkstraat attendeerden begrafenistoekijkers hem er uiteindelijk op, dat niemand hem was gevolgd.

Op zoek naar compensatie voor het stilzitten

Het is onvoorstelbaar dat zo'n actief mannetje het geduld heeft gehad vier jaar lang van zijn leven door te brengen op een tafel met uitzicht op de kerk aan de overkant. Cor vatte het plan op om daar samen met zijn zus Geertje verandering in te brengen. Ze fietsten gezamenlijk naar Hilversum om zich op te geven bij de Gooise Atletiekclub. Die stap hebben zij beiden nooit berouwd. Baas Willemse had er wel moeite mee, want hij zag liever dat Cor ging roken in plaats van dat hij op zondag sportte. Zijn zus Geertje schopte het wat verder dan hij, want ze behaalde in de loop van haar carrière een gouden plak op de 800 meter. Ze won die afstand zelfs wel acht keer!

Cor bezig bij zijn leermeester Willemse.

Meneer en mevrouw Willemse voor de zaak aan de Voorstraat.

Aankomend kleermaker Cor gooide zich op een heel ander onderdeel van het atletiekgebouwen, de tienkamp. Pittige trainingen volgden nadat zijn coach had bemerkt dat hij aardig kon sprinten, zodat hij er verspringen, hoogspringen en kogelstoten aan toevoegde.

Ik hoop niet dat jongere lezers schrikken, maar Cor oefende dat alles 5x in de week na zijn werk. Gewoon door op een gewone fiets

alle dagen heen en weer naar Hilversum te trappen. Daarnaast liep hij als het even kon vanuit huis een paar keer de Bartmeierkaai (de Blijkpolderdijk) heen en terug. Hij rende dan vaak samen met Theo Janmaat, vroeger een landelijk bekende Bergse kortebaanschaatser. Theo, die ook op de Meerlaan opgroeide werkte, net als vader Knip, maar dan als chauffeur, bij Hofstede Rundervreugd.

Cor (links) met zijn hardloopteammaten, hij werkte toen al in Hilversum. 's Morgens vroeg weg met zeventien sneeën brood. 's Avonds laat keek zijn moeder boven uit het raam of ze een fietslampje aan zag komen in de Horstermeer. Zo ja, dan ging ze gerust naar bed. Verkeer was er nauwelijks in die jaren.

Een nieuwe stap

Ergens eind 1952 zag Cor in dat er bij Willemse geen toekomst voor hem lag, omdat het met de hand maken van kostuums verhoudingsgewijs steeds meer ging kosten dan de industrieel gefabriceerde deftige pakken. Hij kon gelukkig bij Vaassen in de Hilversumse Havenstraat een doorstart in het vak maken. Hij kreeg daar, gelijk nadat hij was aangenomen, een interne opleiding. Tussen de bedrijven door bezocht hij met zijn zus Geertje af en toe tieneravonden, waar ook Anneke Grönloh optrad. Cor verbaasde zich er over dat ze altijd als “een soort schuwe kip” opkwam, snel haar liedje zong, om daarna als een haas het podium te ontvluchten. Toch is ze mooi doorgebroken!

Niet afgekeurd, dus gewoon in militaire dienst

Daardoor moest Cor zich op een dag melden bij de lichte LUA in Ossendrecht. Hij was

nuchter genoeg om dat wat zou volgen rustig over zich heen te laten komen. Bepaalde dingen moest je gewoon niet doen. Wanneer je bijvoorbeeld had geschoten, was het zaak de loop niet aan te raken. Een mederekrut vergat een keertje dat door de sergeant eindeloos ingepompte gegeven. De jongen gebruikte zonder er bij na te denken heel even zijn geweer als stok. Binnen een seconde kan een land niet gemobiliseerd worden, want het leek alsof hij ter plekke sneuvelde!

Cor viel wat later echt in de prijzen, want hij kreeg een chauffeursopleiding in de schoot geworpen. ‘Zo’n stuur vasthouden gaf hem een heel ander gevoel dan het werken in

kleermakerszit op een tafel voor het raam’. Maar voorlopig zou het bij vrij reizen met de trein en de bus blijven, als hij met weekendverlof naar huis mocht. Tot zijn geluk kreeg hij altijd een kaartje tot Weesp. Hij kon nu lekker op station Hilversum Sportpark uitstappen, om te trainen voor hij op huis aan ging. Zijn in dienst behaalde rijbewijs zou hem op latere leeftijd de sleutel bieden tot een heel ander leven. ■

(Wordt vervolgd)

Met zijn zus Geertje. Zij is kampioen van Nederland geweest op de 800 meter. Cor zocht het op de kortere stukjes.

Soldaat Knip staat zesde van links op de bovenste rij. De tweede van de voorste, knielende rij lijkt mij hardleers zo te zien.

De Stelling van Amsterdam

Gerard Baar

Deels gebaseerd op een lezing van René Ros, waarvan een samenvatting op de site heeft gestaan.

Nederland (eigenlijk de Republiek) is het enige land ter wereld geweest dat een paar eeuwen lang heeft geprobeerd haar vijanden buiten de deur te houden met behulp van het overvloedig aanwezige water binnen de landsgrenzen. Het idee van een waterlinie kreeg deels gestalte in Zeeuws-Vlaanderen, want daar moesten in tijd van oorlog de Spaanse troepen tot staan gebracht worden.

Het principe zat hem in het onder water zetten van het maaiveld tot een hoogte van ongeveer een halve meter, zodat de vijand niets meer van de ondergrond kon zien. De groot-scheeps aangelegde Oude Hollandse Waterlinie, die in 1672 heeft verhinderd dat de Fransen Amsterdam in konden nemen, kreeg

Veertig jaar werk

Onder de noemer “De Stelling van Amsterdam” kreeg de hoofdstad op een afstand van 15-20 kilometer van het centrum een verdedigingslinie rondom, met een totale lengte van 135 km. Ze bestond uit 42 forten en batterijen. De forten bij invalswegen en kanalen om deze te kunnen verdedigen, met een onderlinge afstand van ongeveer drie kilometer om het tussenterrein te bestrijken. In het oostelijke deel betrokken de ontwerpers een paar tot de Nieuwe Hollandse Waterlinie behorende forten bij de Stelling. De aanleg van deze verdedigingslinie duurde bijna veertig jaar (1880-1920).

Stelling van Amsterdam. Uit Stellingmaand sept. 2004.

na de Frans-Duitse oorlog (1870) de hoogste prioriteit om gemoderniseerd en uitgebreid te worden. Er ontstond bijna tegelijkertijd ook een plan om Amsterdam middels ‘een muur van water’ beter te kunnen beschermen in geval van oorlog. Bij verwezenlijking van deze gecompliceerde verdedigingslinie zou de belangrijkste stad van het land volgens de bedenkers een eventueel beleg minstens een half jaar kunnen weerstaan. Ze gingen er wel van uit dat er binnen dat tijdsbestek wel hulp op zou komen dagen. Gelukkig heeft de Stelling zichzelf nooit hoeven te bewijzen.

In de verte ligt het station met daarachter het Fort bij Abcoude. Daar komen we uit bij onze tocht.

Het Fort bij Nigtevecht.

Afwisselende beelden

Ros toonde allerlei forten, waaronder het als laatste gebouwde Fort bij Spijkerboor (ten westen van Purmerend). Het waren er teveel om ze hier weer te geven. Er kwam in 1853 een Kringenwet tot stand die pas in 1963 is opgeheven. Voor die tijd mocht er nergens binnen het schootsveld van de twee Linies worden gebouwd.

Door die wet waren er beperkingen voor het bouwen binnen 1000 meter rond de forten. Mede daardoor heeft het landschap haar open karakter behouden rondom al die verdedigingswerken. De Stelling van Amsterdam is in 1996 Werelderfgoed geworden. In 2021 is daar De Nieuwe Hollandse Waterlinie aan

toegevoegd. Zo goed als alle forten zijn daarom in de afgelopen twintig jaar gerestaureerd en herbestemd. Ze worden voor allerlei doeleinden gebruikt, van museum en bedrijfsruimten tot aan horeca toe. Bijzondere rustpunten in een mooi landschap met wandelfiets en kanoroutes. De bewegwijzering zorgt er overal voor dat u niet verdwaalt.

Het is achteraf bekeken toch goed geweest dat alles wat bij die oude verdedigingslijnes hoort tot monument is verklaard. De anderhalf uur met René Ros heeft u misschien opmerkelijk gemaakt op iets waar u nog geen oog voor heeft gehad, zodat u daardoor de behoefte heeft gekregen om de omgeving te gaan verkennen.

De Batterij aan het Gein.

Op naar ons vroegere achterland

Ik heb voor u de koe bij de hoorns gevat om u een beeld te geven van een stukje van de Stelling, dat dichterbij is gekomen door de in 2018 bij Nigtevecht geopende fietsbrug over het Amsterdam-Rijnkanaal.

Die brug herstelde voor Nederhorst den Berg de in 1960 verbroken verbinding met de regio Amstelland. Het pontje Kantjeboord had daartoe al in 1988 het spits afgebeten. Piet Pont bracht jaren al pratend en draaiend aan een wiel voetgangers en fietsers naar het hierdoor veel dichterbij gekomen dorp Nigtevecht. Het bleek een gouden greep want het is een niet meer weg te denken verbinding.

De Liniedijk in de richting van Fort bij Nigtevecht. Deze dijk moest het water dat bij inundatie uit het zuiden kwam tegenhouden.

Fort bij Hinderdam

Het veer is in de loop der tijd gemoderniseerd. Er ligt zelfs een zonnepaneel op. De bedieners brengen dag in dag uit welgemoed werkers, toeristen en gepensioneerde dorpelingen naar de door hen gewenste overkant. Op hoogtijdagen soms wel twaalfhonderd per dag. De verbinding heeft leven in de brouwerij gebracht. Voor het bezichtigen van het Fort bij Hinderdam, het enige fort van de Stelling binnen Nederhorst den Berg, kunt u aan deze kant van de Vecht blijven. Het is echter nauwelijks als zodanig te herkennen sinds het aan de natuur is teruggegeven. Ik hoop dat de foto's u een beeld geven van een stukje dichterbij gebrachte geschiedenis.

Aan de Velterslaan ligt de ingang van Fort bij Nigtevecht (uit 1903). Het is van Natuurmonumenten, die er onder meer een soort herdenkings- annex stilteruimte heeft gecreëerd. Wat verderop doorbreekt de weg een van de zeven Liniewallen, die waar nodig als inundatiekades dienden. Want ook op dit stuk van de Stelling lag namelijk nergens een voor dit doel geschikte dijk.

De Liniedijk verbindt het fort met de batterij aan het Gein, die aan de westkant van het riviertje ligt, vlakbij de Oostzijdse molen

(door Piet Mondriaan vereeuwigd). Deze batterij moest dit onderdeel van het verdedigingswerk, als het tot het onder water zetten van het gebied zou komen, met haar geschut beschermen. Op de hoek naast de molen kon je voorheen in de verte het treinstation zien, waar achter het Fort bij Abcoude ligt om de spoorlijn te beschermen. Een paar jaar geleden heeft een heel grote schuur deze zichtlijn doorbroken.

Dit fort is als eerste in de reeks van 42 grotere delen uit baksteen opgetrokken, maar tevens als laatste met dit materiaal. Het bleek kort daarna dat het niet bestand zou zijn tegen een nieuw ontwikkeld wapen, de brisantgranaat. In allerijl moest er een nieuw basisontwerp uitgedokterd worden.

Wie het fijne van dit fort wil weten kan er een kijkje gaan nemen. Of dat uit eigen beweging met het gefotografeerde pontje mag, lijkt mij stug. Ik ben door een lustwarrande langs de Angstel over Loenersloot weer naar huis gefietst. Ik had ook bij Baambrugge over het Achtervlietpad onder het spoor door naar het A-R kanaal kunnen

gaan. Scheepsnamen onthouden is een goede geheugenoefening. ■

Wel te bestormen als de elektriciteit toevallig is aangezet. Er zal wel een slot op zitten.

Het Fort bij Abcoude. Niet altijd geopend. Het moest de spoorlijn beschermen.

Een rondje Horstermeer in drie etappes

Gerard Baar

Met als toegift een film gebaseerd op de inundatie van deze polder tegen het einde van WO II.

Nadat voorzitter Ton Kuijs de 120 belangstellenden, waaronder zeker dertig familieleden van de jonge, aankomend regisseur Marcel Ruizendaal, welkom had geheten, gaf hij het woord aan de eerste spreker.

Dit was de heer Henri Spijkerman, archivaris bij de gemeente Wijdemeren. Hij heeft zich verdiept in de geschiedenis van de Horstermeerpolder. Op de kreet “Mag het licht uit” na, bleef het tot aan het einde van zijn veertig minuten durende presentatie doodstil. Spijkerman bood het publiek een boeiende samenvatting aan van alles wat er zich in vier eeuwen tijd zoal heeft afgespeeld rond deze al weer 140 jaar oude droogmakerij.

Een kort, lang niet volledig overzicht, van de geschiedenis rond het Horstermeer

De eerste poging om de schotelvormige polder droog te malen nam in 1612 een aanvang. Uiteindelijk lag er in 1629 rondom het Horstermeer een ringsloot en een ringdijk. Zes molens zouden ervoor gaan zorgen dat het meer droog kwam. Die molens konden het niet winnen van het voortdurend opwellen-

Henri Spijkerman, archivaris bij de gemeente Wijdemeren.

de kwelwater. Bovendien loosden omliggende polders hun overtollige water eveneens op de ringsloot. In 1636 staakten de Staten van Holland het project. Zij gaf het meer terug aan de natuur.

De uitvinding van de stoommachine heeft er echter voor gezorgd dat de polder in 1882 drooggelegd kon worden door middel van trapsgewijze bemaling. Het Ondergemaal aan de Machineweg pompte het water in de ringsloot. Rond 500 meter verderop liep het door een duiker naar de Blijkpolder. Het aan de Reevaart gebouwde Bovengemaal sloeg het vervolgens uit in die vaart.

Uit alle hoeken van het land toegestroomde polderjongens begonnen met de spade sloten uit te graven. De eerste bebouwing, vier stolpboerderijen, kwam tegen het einde van de 19e eeuw van de grond. Het ging de polder niet voor de wind, het kostte een vermogen aan kolen om hem droog te houden, met als gevolg veel kapitaalsverlies. Toch kon er in 1898 in Overmeer een nieuw gemaal worden geopend. Dit liep op dieselolie. In 1902 introduceerde Frederik van Eeden de tuinbouw in de Horstermeer op Nieuw Harmo-

Oma Ruizendaal-van der Linden met een zus en haar broer Joop van der Linden waren al vroeg aanwezig, maar moesten wat geduld bewaren, want kleinzoon Marcel trad als laatste op.

In deze stolpboerderij woonde de familie Kerssens. Hij stond waar nu Loonbedrijf Schuurman zijn bedrijf uitoefent.

nie, een dependance van zijn in Bussum gevestigde kolonie Nieuw Walden. Zijn experiment heeft maar kort geduurd, hooguit zes jaar. Het heeft er wel toe geleid dat er steeds meer tuinders hun heil in deze nieuwe polder zochten. Naast de idealisten van het eerste uur waren dat vooral West-Friezen en Friezen. De grond was goedkoop, maar de polderlasten logen er niet om.

Het tweede gemaal (dat in Overmeer) hield het wat langer vol maar functioneerde ook niet naar wens. Driemaal is scheepsrecht. In 1926 nam de Horstermeer een elektrisch gemaal in gebruik. Dit is nog altijd in bedrijf. Het staat bij

Driemaal is scheepsrecht. Dit derde gemaal uit 1926 voert het water van de Horstermeer naar de Vecht af door het boezemkanaal dat door de Meer- uiterdijksepolder heen is gegraven.

de kruising van de Randweg met de Middenweg. Een bedijkt boezemkanaal verzorgt de afwatering naar de Vecht. Spijkerman vertelde eveneens boeiend over de keren dat de polder onder water kwam te staan. In 1914 en in mei 1940 stond het water kort op de voor de Nieuwe Hollandse Waterlinie vereiste hoogte, met oogschade tot gevolg.

De derde keer, in 1945, hebben de Duitsers net voor het einde van WO II de polder moedwillig totaal onder water gezet. In het midden stond het water toen meer dan drie meter hoog.

Het wassende water voor het huis van Ruizendaal, de latere schoonfamilie van Marcells oma Mia van der Linden.

Spijkerman eindigde met het in beeld brengen van een in 2010 aan het begin van de Middenweg geplaatst bord, waarop “Republiek De Horstermeer” gedrukt stond. De grenspaal ernaast sprak boekdelen: Tot hier en niet verder met onze polder! GEEN PLAS-DRAS.

Het is ondoenlijk zijn hele lezing weer te geven, maar gezien het daverend applaus uit de zaal, was hij er in geslaagd zijn toehoorders heel chronologisch de geschiedenis van de polder voor te schotelen.

Plannen voor meer recreatieve mogelijkheden

Het tweede deel van de avond, verzorgd door Gerlinde van der Meer en Fenna Arnoldussen, ging over het invullen van recreatie in de Horstermeer binnen een totaalplan van aanpak voor de Oostelijke Vechtplassen.

Dit project is gestart omdat een economische impuls nodig is voor deze vitale sector. Daarnaast zijn de ecologische waarden in het gebied achteruit gegaan, en vindt er verrommeling plaats. Het gebied vraagt om het nodige onderhoud. De wens is om daarbij tot een samenwerking te komen met de Histori-

De dames van de recreatie.

Waarbij het onderdeel is van in totaal 25 projecten binnen het Oostelijke Vechtplassen-gebied. Bij deze projecten is samenwerken noodzakelijk, omdat initiatieven jarenlang stranden op tegengestelde belangen van de gebiedspartijen. Daarnaast is het beschouwen van een groter gebied noodzakelijk om sterke recreatie en sterke natuur hand in hand te laten gaan. Eveneens is duurzame gebiedsontwikkeling van belang waar het goed wonen, werken en recreëren is.

Er moet onderzocht worden in hoeverre het haalbaar is om de wandel- en fietspaden aan te leggen. Hiertoe moeten de grondeigenaren bereid zijn om mee te werken en de technische en financiële zaken goed geregeld zijn.

Een kaartje met de route van de eerste geplande wandeling.

De Oostelijke Vechtplassen.

sche Kring Nederhorst den Berg, de Provincie Noord-Holland en de Gemeente Wijdmeren. De twee uitgangspunten hierbij zijn de aanleg van fiets- en wandelpaden en natuurontwikkeling in de Horstermeer.

Het is de bedoeling dat er gekeken wordt naar mogelijkheden voor een pad langs het Hilversumskanaal, een wandelpad over de ringdijk zuid, een fiets- en wandeldoorsteek door de Horstermeer, met eventueel een zonneveer bij de Gabriëlmolen.

Een ander aspect is de vraag of er voldoende animo voor is, maar tevens telt mee of er geen verstoring van de natuur plaatsvindt.

Er ligt al een initiatief van de Historische Kring voor een wandelrondje Horstermeerdijk met foto- en informatieborden over vroeger, op beeldbepalende plekken langs de route. Kortom er moet nog heel wat gebeuren om de plannen te realiseren.

Zal het eens zover komen. Wandelaars op de Ringdijk van de Horstermeer.

De natuur

In het derde deel van de avond legde Bart Gerrits aan de aanwezigen uit hoe de provincie Noord-Holland staat in de natuurontwikkeling van het Zuidelijke deel van de Horstermeer. Dat behelst het gebied achter de Radioweg tot de ringdijk, waar de Kortenhoefsepolder achter ligt. Het is nu een eentonig gebied waarin niet veel vogelsoorten rondvliegen. Een idee is om sloten te dempen waardoor mogelijk nat rietland ontstaat.

Gerrits benadrukte wel dat er aan het vastgestelde peil van de polder niet wordt getornd. Een van de lievelingswensen is het terugbrengen van de roerdomp binnen dat gebied. Het is met die vogel net als met de wielewaal, je hoort hem wel, maar alleen met wat geluk zie je hem één keer in je leven. Het terugbrengen van natte rietlanden binnen het gebied kan leiden tot terugkeer van deze schuwe vogel.

U zult begrijpen dat de te berde gebrachte plannen op deze avond op zijn zachtst gezegd, in ieder geval wat de recreatie betreft, met elkaar botsen. Door 'on speaking terms' te blijven kan er in de nabije toekomst toch wel het een ander van de naar voren gebrachte plannen worden verwezenlijkt. Nadat Gerrits wat vragen had beantwoord, toonde de zaal zich tevreden.

De toegift

Marcel Ruizendaal stapte naar voren om zijn te vertonen film in te leiden. Hij studeert filmkunst aan de Middlesex University London. Marcel lichtte in het kort toe waarop het gegeven van zijn film is gebaseerd. In het kader van een afstudeerproject kwam hij op het idee zijn Horstermeerse grootmoeder te interviewen over de impact die de inundatie van die polder aan het einde van WO II op haar heeft gehad. (Zij zat vanaf de laatste week van april 1945, samen met haar ouders, broers en zussen, tot minstens half juni noodgedwongen op de zolder van hun onder water staande huis.) Marcel wilde ons laten zien hoe zoiets heeft doorgewerkt, zowel bij haar als bij haar omgeving.

Levende buitenboordmotor Triuus Ruizendaal wadend over de Middenweg in 1945. Hun huis stond vlakbij de voormalige Wipbrug.

De opnames hebben plaatsgevonden op verschillende plekken in Nederhorst den Berg. Hij bracht honger en willekeur in beeld op het Achterdorp en op het pad rondom de laatste akkers van de Blijkpolder. Die plek fungeerde als vertrek en aankomstplaats van de roeiboot waarmee ze het contact met de buitenwereld onderhielden.

Op de zolder van de Werkplaats legde hij de lijdzaamheid van het gezin vast in een haast volkomen stilzwijgen. Zijn oma, een dochter van de Horstermeerse bakker Van der Linden, kon het soms niet meer aan, waardoor de bom weleens even barstte. Ze herpakte zich dan weer snel: “want het was niet anders”.

Aan het eind van de film zagen we de familie in hun roeiboot midden op de uitgestrekte watervlakte huiswaarts varen.

Cineast Marcel Ruizendaal legt uit hoe hij op het idee is gekomen.

nieuwe moed gaf, maar echt geloven konden ze het nog niet. De doodstil gebleven zaal beloofde de jonge cineast met een waarderend applaus. Marcel won met zijn film de prijs voor het beste geluid en decor.

Stukje uit de film.

Het geklots van het water maakte ineens plaats voor klanken van in de verte luidende kerkklokken. Verbaasd keken ze elkaar aan, dat moest het einde van de oorlog betekenen. Je zag aan hun gezichten dat het hen weer

Tot slot

De organisatoren van deze specifiek op de Horstermeerpolder geënte avond kunnen terugkijken op een geslaagde poging om eens uit de doeken te doen, hoe complex het is allerlei plannen van verschillende bestuurslichamen zodanig te verbinden, dat er op de meeste punten op den duur overeenstemming zou kunnen komen.

Een pluspunt is dat er een ontspannen sfeertje in de zaal hing.

Door te polderen kunnen de verschillende inzichten voor een groot deel mischien wel naar elkaar toegroeien. Na het afsluitende woord van de voorzitter bleef er in ieder geval een flink aantal bezoekers een tijdje napraten over de zaken die de revue waren gepasseerd. ■

Zendstation Dammerweg

Gerard Baar

De zendtorentjes op onderstaande foto uit 1935, die voor de woning van Chris Gillissen aan de Dammerweg staan, zonden radioprogramma's door zonder dat er elektriciteit aan te pas kwam. Er mocht zelfs geen enkel door stroom aangedreven apparaat in de buurt staan van de plek waar de ontvangst binnenkwam. Als dat het geval was verstoorde een vervelende ruis de uitzending. Deze nieuwe techniek maakte gebruik van een kabel (draad).

Voordat Chris met radiodistributie begon (na de oorlog omgedoopt tot draadomroep), had hij eerst een reclamebord boven zijn erker geplaatst. De tekst luidde: 'Sluit u aan bij de "Radio Centrale". 3 Stations. Luidspreker gratis. Het voordeligst genot'. Die slogan dekte grotendeels de lading, want wie besloot op deze aanbieding in te gaan, kreeg waar voor zijn geld. Hij spaarde mooi de aankoop van een radio-toestel uit, want dat kostte vroeger veel geld. Bovendien zorgde de ontvangst via de kabel tevens voor een veel mooier geluid. Tijdens het luisteren naar klassieke muziek leek het net, (dat heb ik van horen zeggen), of je zelf in de concertzaal zat.

Het sloeg aan

Na aanmelding kreeg de abonnee een schakelkastje aan de muur bevestigd met daarop een vierstandenschakelaar om een zender te kiezen. Op dat kastje zaten tevens een

geluidsregelknop en een luidspreker aangesloten. Ik ga er hier van uit dat

Het buitenkastje, de luidspreker en de schakelaar.

Reclame voor wat komen gaat. Chris Gillissen met familie.

Gillissen de aanleg van deze installatie verzorgde binnen het dorp. De luisteraar kon met die apparatuur keuzes maken of hij Hilversum 1, Hilversum 2 of een van de twee voorhanden buitenlandse zenders wilde beluisteren. Uitzendingen uit Russische en niet-Europese staten waren verboden. Na 1937 deed de staat zelfs het Nederlandse programma van de commerciële zender Radio Luxemburg in de ban.

In WOII brachten de Duitsers alle radiodistributienetten onder beheer bij de PTT. Na die oorlog breidde dit bedrijf de netten gestaag uit, meest bovengronds.

Hiervoor gebruikten ze grijze loodmantelkabels, die de monteurs meestal aan de achterkant van de huizen bevestigden. De PTT stak binnen 10 jaar ongeveer vijftig miljoen gulden in de renovatie en de uitbreiding van dit medium. Vanaf 1958 plaatste het bedrijf zelfs stopcontacten met aansluiting voor telefoon én draadomroep in nieuwe woningen.

Mevr. Gillissen zit heerlijk te luisteren.

De teloorgang

De draadomroep (voorheen met de beladen geraakte term radiodistributie aangeduid) was in de jaren vijftig en zestig heel populair. Het voordeel was, dat wanneer de reguliere zenders na het spelen van het Wilhelmus de ether om 24.00 uur verlieten, er zelf uitgekozen grammfoonmuziek uitgezonden kon worden. Maar aangezien de techniek voortschreed, kwam er rond 1975 een einde aan de radiodistributie.

De zendmasten zijn geplaatst.

De beperkingen gingen steeds zwaarder drukken op deze “radioloze” luistergelegenheid. Radioluisteraars wilden graag meer te kiezen hebben. De goedkoper geworden radiotoestellen boden de mogelijkheid om een keur aan binnen- en buitenlandse zenders de huiskamer binnen te halen. Die bui zag de PTT al in 1965 hangen, want in dat jaar besliste het bedrijf de investeringen in de draadomroep te staken. De uitvinding is wel de voorloper van de latere kabeltelevisie en de digitale netwerken voor kabelinternet.

Hoe verging het ome Chris hiervoor en erna?

Chris Gillissen was zijn hele leven een gezienne man binnen de dorpsgemeenschap. Hij zat tot op hoge leeftijd in de besturen van de Oranjevereniging en de IJslclub. Rond de tijd dat de draadomroep op haar laatste benen liep, trok hij al of bijna van Drees. Dankzij zijn ongedwongen optreden kreeg hij op zijn manier heel wat voor elkaar bij het dagelijks bestuur van de gemeente. Het is zijn verdienste geweest, dat de brug over de Reevaart tot haar laatste snik in de donkere dagen voor en na Kerstmis door middel van een paar honderd kleine peertjes haar contouren aan de omgeving afgaf. Ik heb gezocht naar een foto waarop hij, samen met de overige leden van het Oranjecomité het tempo van een door Crescendo opgevrolijkte optocht bepaalt op koninginnendag. Ik vond er een waar zijn naam bij staat, maar het was hem niet! Ome Chris zou, als hij later in de eeuw was geboren, best weleens als discjockey opgetreden kunnen hebben. Naast de kennis die hij had om bij festiviteiten het geluid te verzorgen, zag hij er geen been in de zaken aan elkaar te praten, als dat nodig was.

Waar blijven ze?

De Oranjevereniging had het in 1975 voor elkaar gekregen, dat er vanwege het feit dat we dertig jaar geleden bevrijd waren, op een bepaalde tijd parachutisten op de Brillhoek zouden landen. Zo heet het weijde waarnaar de uit 1967 stammende nieuw aangelegde toegangsweg naar de wijk Horn- en Kuijer is vernoemd. Rond drie uur 's middags op die vijfde mei zouden er een stuk of zes para's uit twee vliegtuigen hun sprong in de diepte zodanig uitvoeren, dat ze daar ook echt terecht zouden komen. De vliegtuigen lieten nog al op zich wachten, maar dat was voor ome Chris geen probleem. Hij liet zich door niets uit het veld slaan. Met zijn droge, humorvolle stem wist hij het toegestroomde publiek net zolang bezig te houden, totdat er geronk uit de verte klonk. Chris gaf jong en oud een beetje D-day gevoel.

Nadat de vliegtuigen een paar rondjes hadden gevlogen, verschenen er witte schermen in de lucht. De jongemannen die er aanhingen kwamen allemaal zonder kleerscheuren op de

Op den duur hielp de reclame niet meer.

aarde terug in de buurt van de aangegeven plek. In Normandië liep dat voor een van de bevrijders heel anders af. Hij bleef op die zesde juni van het jaar 1944 met zijn parachutescherm aan de spits van een Frans dorpskerkje hangen. Hier had in het ongunstigste geval een boom bij het kasteel de spelbreker kunnen zijn. Ik dacht dat er voor het echte gebeuren een klein vliegtuigje was overgevlogen, waaruit het een en ander naar beneden dwarrelde. De wind blies volgens mij de pamfletjes over de hoofden van de toeschouwers richting Blijkpolder.

Meer in zijn mars

Er dook tussen allerlei door Teus van der Kemp verzamelde foto's ineens een nieuwe ome Chris op. Keurig in het pak gestoken staat hij met het hele toneelgezelschap voor een vliegtuig dat vanaf Schiphol naar Paramaribo gaat vertrekken. U begrijpt het al, hij is niet meegegaan, want Chris kon waarschijnlijk, als voorzitter, maar node gemist worden. Het was het alom gekoesterde bekende dagje uit, dat vanaf voor de oorlog en in de jaren van de Wederopbouw erg in zwang was. Ter onderbreking van de harde dagelijkse werkelijkheid er met z'n allen, niet te ver

Daar gaan ze? Of wat daalt daar. De kermis stond misschien sinds een paar jaar in het centrum. De zweefmolen staat ter hoogte van De 7 Heerlijkheden.

De verlichte brug.

Als u heel goed kijkt kunt u in het midden iets van de bunker zien. Dit is vanwege de bebouwing niet meer mogelijk vanaf de Dammerweg. Op dat stukje zwaaide Ome Chris de scepter over de zwemlustige jeugd. Foto: Willy Snel-Bestebreur

van huis, even tussenuit. De andere morgen pakte iedereen zijn of haar dagelijkse stramien welgemoed weer op.

De eerste speeltuin van het dorp

Naast het huis van Ome Chris liep een pad naar de bunker op “het Akkertje”. Vroeger stonden er een paar huisjes. Het bij die bunker gestorte zand was deels ook in de aangrenzende dobber terechtgekomen. Veel dorpskinderen

vermaakten zich daar kostelijk in de zomermaanden. Om de pret te verhogen hadden een paar handige vaders uit de buurt er een schommel en een wip neergezet. De jeugd kon er veilig in het water spelen, op z'n hondjes zwemmen, of met een zelf aangeleerde schoolslag een stukje verder weg zwemmen.

Ik schat zo in dat dat speelde rond de pensioengerechtigde leeftijd van Gillissen. Het was voor hem geen moeite de boel daar een beetje bij-

en in de gaten te houden. Hij organiseerde wedstrijdjes met kleine prijzen voor het jonge spul, onder meer het “scheppen” van “zandsculpturen”.

Ome Chris had er schik in. Bovendien zorgde zijn aangeboren autoriteit er voor dat alle kinderen er bij mooi zwemweer onbezorgde uren beleefden. Hij hield de boel in de gaten en als het nodig was, trad hij even op. Zulke mensen raken niet gauw in de vergetelheid. De Berge Speeltuinvereniging nam later het stokje over. ■

Bron: https://nl.wikipedia.org/wiki/Draad_omroep

De toneelvereniging. Vooraan ome Chris, tussen zijn vrouw en bakker Roukens.

VERKRIJGBAAR BIJ DE HISTORISCHE KRING NEDERHORST DEN BERG

Themanummers van WERINON:

- Van blekerij tot wasindustrie. (1992) € 2,50
- Onderwijs in Nederhorst den Berg. (1994) € 2,50
- Petersburg – Een verdwenen buitenplaats. (1996) € 3,00
- Nederhorst den Berg Speciaal. (2001) € 3,00
- Religieus Erfgoed – Geloven in monumenten. (2005) € 5,00
- De Willibrordkerk door de eeuwen heen. (2008) € 5,00
- Historische Canon van Nederhorst den Berg. (2009) € 10,00
- Parochie H. Maria Hemelvaart – Nederhorst den Berg en Nigtevecht 1811-2011. (2011) € 5,00
- Levensboek – Doot ende begraven. (2016) € 5,00
- De Adellijke Stichting van Nederhorst den Berg in de vroege Middeleeuwen. (2021) € 5,00

Kwartaalblad WERINON:

- Losse nummers. (indien voorradig) € 3,00

Boeken:

- Nederhorst den Berg tijdens de oorlog. *Willy van Deutekom e.a.* (1986) € 1,00
- Om het vriespunt – 100 Jaar IJclub Nederhorst den Berg 1902-2002. *Jan Baar.* (2002) € 5,00
- Warinschool 1881-1981 – Honderd jaar Christelijk Onderwijs te Nederhorst den Berg. (1981) € 2,50
- Nederhorst den Berg – Tussen Vecht en Eem. (1993) € 7,00
- De Brug – Een eeuw wijzer. (1999) € 1,00
- Het gemeentehuis van Nederhorst den Berg. *W.J. v. Deutekom/J. Jansen.* (1984) € 1,00

DVD:

- Nederhorst den Berg anno 2001. € 10,00
- Nederhorst den Berg 1965. € 10,00
- Nederhorst den Berg door de jaren heen. € 10,00
- De Willibrordkerk in ere hersteld. € 10,00

Streekarchief Gooi en Vechtstreek (SAGV)

Bezoekadres: Oude Enghweg 23, Hilversum.

Openingstijden: maandag en dinsdag 9.00 uur-17.00 uur.

Informatie: telefoon 035-6292646 en

www.gooienvechthistorisch.nl

VAN DRUKWERK
TOT CROSSMEDIA

db

dunnebier

www.dunnebier.nl

Nieuw Walden 6
1394 PB Nederhorst den Berg
0294 – 256 200
info@dunnebier.nl